

KGAOLO YA BOSELELA

6.1 DITERAMA TŠA THULANO GARE GA SETŠO LE SEBJALEBJALE

6.1.1 Matseno

Mo kgaolong ye, go yo swaraswarwa kakaretšo ya diteng le dihlongwana tšeo di lebanego le thulano gare ga setšo le sebjalebjae. Bjale go tlo tsinkelwa dikakaretšo le dihlongwana tšeo di lebanego le diterama tše di latelago: *Mahlodi* (1968) ya Mminele, *Maabarone* (1940) ya Franz, *Lesang Bana* (1968) ya Khomo, *Ga a mo swanela* (1982) ya Maloma, *Tshekong* (1950) ya Moloisie, *Mo go fetileng kgomo* (1968) ya Maredi, *Sealogana* (1971) le *Leobu* (1977) tša Nchabeleng, *Šaka la pelo ga le tlale* (1990) le *A mo swina ngwanana' thakana* (1991) tša Serudu tšeo di lebanego le bophelo bja sebjalebjae bja mehleng yeo.

6.2 KAKARETŠO YA TERAMA YA MAHLODI (1968)

Sepheu o hlokagaletše Makgoweng gomme o tlo bolokwa gae e le ka Mokibelo. Sepheu o kolobeditšwe ke lejakane; bjale banna ba sola thero ya moruti, ka gobane ba kwele e na le mafotle. Batswadi ba Sepheu (Phadime le Morabane) ba feditše ngwaga ba aparetše Sepheu tše ntsho. Ka ge ngwaga o fetile ba itokišetša dipoolo le dikapolo fela ka lebaka la Sekriste Mahlodi ga se a aparela Sepheu. Ka letšatši la dipoolo bjala bja dikapolo bo hlotlilwe gomme bja legwahla le bjona bo thokilwe. Mahlodi ga a gona modirong wa dipoolo le dikapolo ka lebaka la Sekriste.

Moruti o kgopetše Mahlodi gore a tle a šome lefelong la kereke la go fepa batšofadi. BoMorabane ba tšhumile phahlo ya Mahlodi, ka gobane a gana ge Lepadime a tsoša lapa la Sepheu. Moruti o kgotsa mathata ao a lego ka gare ga lenyalo la setšo. Mahlodi o dumetše ba ga Masilela, ka ge ba nyaka go mo nyala. Go taba ya lenyalo la Mahlodi, Moruti o kgopetše ba bogadi (Phadime) go re ba tle ba e ahlole. Phadime o fihlile Moruti o mo

laetša ditseka (R140, tšale le jase) tša ba ga Masilela. Morabane yena o inyakela magadi ao a Mahlodi gore a tle a ikhole ka ona. Lapa la Phadime le bona bojakane ka fao bo ba tšwetšego mohola ka gona. Ka lebaka la lenyalo la Sekriste la Mahlodi bophelo bo fetogile ka lapeng la Phadime.

Go tlo lekodišišwa kakaretšo ye, ka go e tswalantšha le taba ye:

6.2.1 Thulano gare ga setšo le Sekriste (sebjalebja)

Ka setšo mohu ga a ipoloke o bolokwa ke ba kgoro le leloko. Ka Sepedi mosadi ke ngwetši wa kgoro. Gape ka Seswana lesogana ge le nyala le tšwelwa ditseka ke bomorwarragwe, kgoro le leloko labo. Bona bengditseka ke bomakgetle, ke bona bagapi ba dikgomo mohla wa lenyalo. Ka fao ge monna a hlokagetše ba kgoro ba tsebana go ya ka maemo/kgati ya bona, gore mohlologadi o lebanwe ke mang. Sepedi se re, lebitla la mosadi ke bogadi. Ka setšo ge monna a hlokagetše mosadi o dula bogadi bogadikadithotse ga a boele ga gabo, ka ge e le mosadi wa kgoro. Sesotho ga se dumelele mosadi go nyalwa gape, eupša Sekriste/sebjalebja se thulana le taba yeo, ka gobane se re banyalani ba kgaoganywa ke lehu.

Ka setšo ngwako ga o agwe godimo ga wo mongwe ke ka fao rangwane goba monna wa kgoro a tlamegago go tukiša mollo ka lapeng la mohwelwa (mohlologadi). Ka go realo ke yena a rwalago maikarabelo a lapa leo. Ke ka fao lapeng la Phadime go bonalago batho gagolo basadi bao ba felago ba tsena ka babedi ka bararo gomme ba rwele dikgonyana le meetse; mola kua ntle le gona go bonala dithorwana tša banna bao le bona ba felago ba rothela ka o tee ka o tee. Taba ke gore Sepheu o hlokofetše bjale ba tlile go kgotsa (letl. 1). Taba yeo e tiišetša kgopolo yela ya gore ka Sepedi mohu ga a ipoloke.

Banna ba leloko le kgoro ba beile moeta wa bjala bja legwahla (seo e lego sešupo sa gore lapa le le lebane mang) mo gare ga bona. Mokgalabje Potlaki o ga bjala o neela Lepadime, ka ge a lebanwe ke go tsoša lapa la

mogolwagwe Sepheu. Bjale bakgalabje ba boditše basadi gore Lepadime ke yena a tlogo hlokomela lapa la Sepheu (letl. 20).

Sebjalebja se thulana le setšo, ka gobane ka Sekriste ge mosadi a hlokagaletšwe ke monna ke la mahlo le a iphalalela. Sona ga se dumele seyantlo le go tsenelwa. Ke ka tsela yeo Mahlodi a latotšego Lepadime, ka gore o na le lapa la gagwe. Mahlodi o tlaleleditše ditaba ka go re o holofela gore boPhadime ba be ba le gona letšatši lela moruti a ba nyadiša. Ba mo kwele ge a be a mmošiša a re: 'A o tla mmotegela kgweranong ya tšeano ka mokgwa wo mokgwethwa go fihla lehu le le aroganya? Gomme nna ka fetola ke theeleditšwe ke bolena ka re: 'Ee.' Bjalo ka kgonthe lehu ke le le re arogantše le Sepheu' (letl. 23).

Ka kakaretšo go lemogilwe gore ka setšo Bathobaso ba phela go ya ka ditumelo, ditlwaelo le ditiro tša bona tšeo di tšwetšago bophelo pele. Mola Babaso ba Bakriste ba hueditšwe ke ditumelo, ditlwaelo le ditiro tša batho ba Bodikela, kudu ge ba rata go phela bophelo bja Sekriste.

6.3 KAKARETŠO YA TERAMA YA MAABERONE (1940)

Ba ga Sekwala ba kgopela mosadi ga Masemola. Banna ba kgopetšwe go botšwa taba yeo, ka ge Sekwala e le mokgomana yo mogolo. Mašilo o tlišitše phookwana go mokgomana go tlo kgopelela Sekwala sego sa meetse e lego Maaberone. MmaMaaberone o nyaka gore Maaberone a tsebišwe seo bakgalabje ba se boletšego, ka gobane e le mosadi a swanetše go nyalwa. Botatagwe ba mo nyaketše Sekwala, bjale o gana ditaelo tša bona. Masemola o a mo tia, ka ge a sa kwane le ditaba tša bona mabapi le tša lenyalo. Maaberone o phetlile molala, ka gobane a sa nyake go kwa selo ka ditaelo tša bakgalabje. Banna bona ba bolela ka molao wa setšo wa gore a sa rate goba a rata ke kgapeletšo go obamela setšo. Maaberone o bona bokaone e le go ipolaya gore a nyalwe ke Sekwala.

Maaberone o botša Leseka ditaba tša batswadi tša gore a nyalwe ke Sekwala. Bjale o nyaka go kopana le Mašilo, ka ge a nyaka go nyalwa ke

yena. Mašilo ke yena a nyakago mosadi, ke ka fao Maaberone a tšhabilego le yena. Banna ba bona Sekwala e le mokgalabje go Maaberone mola ba mo tshepišitše yena. Ba ga Masemola ba gapeletša Maaberone gore a ipee ka fase ga molao, ka ge basetsana ba tlile go mo etša. Ka fao ke phošo go kopanya ngwana wa lehono le monna wa maloba. Ke ka fao ba ga Masemola ba bonwago phošo, ka gobane molato ke wa lapa e sego wa kgoro. Maaberone le Mašilo ba timeletše, ka ge ba ga Sekwala ba thatafišitše melala. Leepile o laetše masogana gore a ba šale morago. Bjale ba hweditšwe go thwe Mašilo a tlangwe mola yena a gana, gomme o tia Leokana ka molamo. Mafelelong Mašilo le Maaberone ba itahlela legageng gomme ba a hwa.

Go tlo lebeledišišwa kakaretšo ye, ka go hlokomela ditaba tše:

6.3.1 Lenyalo la setšo

Ka setšo batswadi ba a tseba gore ge ngwana a belegwe o ya go nyala/nyalwa ke mang. Lenyalo ka setšo le rerwa ke batswadi ka lapeng gomme go tloga fao la fetela kgorong go banna. Lona le sepetšwa ke motseta wa lapa/kgoro.

Mašilo o botša Masemola gore o romilwe ke ba ga Sekwala go ba mmaditsela wa bona. Yena o tlile a gapa phookwana ye ntsho. Ka go realo Masemola o gapeletšega go tsebiša bakgoro ka taba yeo. Mašilo o tšwa ka taba ya gore Sekwala o kgopela mosadi go Masemola. ‘Ke mang yo a tlogo gotša mollo mo sebešong seo? Aowa, e ya kwa ga Masemola, o iše selo sa rena go bona wena Mašilo... Ga Masemola, Tata? Ee, ga Masemola, o kgopele sego sa meetse kwa ntshe. Aowa, ke ona mafoko a Sekwala.’ (letl. 22). Banna ba kwele polelo ya Mašilo bjale ba mo kwela bohloko ka go mo fa Maaberone gore e be mosadi wa gagwe. Maaberone o kgopelwa go botšwa ka tša lenyalo fela o a latola.

6.3.2 Lenyalo la sehono

Sebjalebjale se thulana le segologolo ka ge sona se re mmapelo o ja serati, senyakelwa ga a se rate. Bafsa ba nyala/nyalwa moo ba ratago ka ge ba ikgethela balekani. Ka tsela yeo ba laola manyalo a bona, ke ka fao Maaberone a ganago go nyalwa ke Sekwala. Masemola o gapeletša Maaberone, ka gobane go thwe ke setšo gore ngwana a laetšwe molekani ke batswadi. Ge a sa theeletše ditaello tša batswadi gona o nyatša setšo sa gabo.

Ge go akaretšwa ditaba go ka thwe, batho ba bogologolo bona mabapi le phedišano ba be ba hlokometše kudu taba ya lenyalo, ka gobane ba be ba thiba difata ka bana ba bona ('barwedi'). Bjale ba sebjalebjale ba kgahlanong le taba yeo, ka ge bona ba nyala/nyalwa moo ba ratago. Bona ba hlokomologile leloko le go se theeletše batswadi. Ka fao ba welwa ke mathata gomme ba fetša ka go ipolaya. Ka go realo mo terameng ye, go lemogilwe thulano gare ga setšo le sebjale.

6.4 KAKARETŠO YA PAPADI YA *LESANG BANA* (1969)

Khaki le Phuthi (morutišigadi) ba a ratana fela Mamabolo yena ga a rate Khaki, ka ge Mamabolo (tatagoPhuti) e le motho yo a hlomphegago. Masemola o nyaka Phuti a nyalwa ke serutegi bjalo ka yena (Phuti). Khaki o paletšwe ke sekolo fela o nyaka go nyala Phuti ka kgang. Batswadi ba rata go tsenatsena ditaba tša bana gomme ba fetše ba ba senyeditše. Masemola le Maphefo ba rera go ya gae ka Kresmose. Ba šia Mokutu le Phuti Makgoweng. Mokutu o hloile Khaki, ka ge a bolela gore o na le mahlajana. Mokutu o laelwa go šala le lapa. O senyeletša Phuti go Khaki mafelelong Khaki o hlaba Mokutu ka thipa o a hwa.

Khaki le Matome ba swerwe ba kgolegong mabapi le polao ya Mokutu. Phuti o boditše batswadi ka lehu la Mokutu, bjale ga a tsebe gore o sa rata Khaki goba bjang. BoKhaki ba letetše letšatši la tsheko, eupša ba nagana kahlolo ya thapo. Fela le ge go le bjalo Phuti o tla hloboga Khaki pele a

ratana le lesogana le lengwe, ge a ka dula bophelo ka moka kgolegong. Phuti o etetše Khaki kgolegong, ebile o mo tsebiša gore o ithwele. Khaki o dumela go emela Phuti go tlo mo nyala, eupša Masemola ga a nyake go kwa selo ka Khaki. Phuti o botša Maphefo gore o imišitšwe ke Khaki pele Mokutu a hlokagala. Phuti o kgwedding ya boraro gomme o tla šomela ngwana go fihla Khaki a etšwa kgolegong. Ba ile tshekong bjale Khaki o ahloletšwe mengwaga ye mebedi go ya go ye mene. Khaki o romile Matome gore a botše Phuti a reele ngwana leina la Mokutu. Bjale Khaki o tšwele kgolegong gomme o nyaka go nyala.

Bjale go tlo akaretšwa kakaretšo ye, ka go e nyalanya le ntlha ye:

6.4.1 Mathata a batswadi go lerato la bana

Ka sefsa ngwana ga a šupetšwe molekani. Bana ba lehono ba ikgethela wa pelo ya bona. Batwadi ba matšatši a ba lebeletše maemo a batwadi le a bana ba bona. Bana ba lehono ba kopana mafelong a a itšego bjalo ka dikolong, mešomong ya go fapana, bjalobjalo go rera tša lerato. Khaki le Phuti ba gahlane dikolong gomme ba rera tša lerato la bona. Mamabolo (tatagoPhuti) o kgahlanong le lerato la Khaki go Phuti, ka ge a nyaka a nyalwa ke serutegi. Pitšo o eletša Khaki gore a boele sekolong ge a nyaka go nyala Phuti. Bjale Khaki o ganana le kgopolo yeo, ka ge tša sekolo di sa tsenelane felo le tša lerato la bona (letl. 1). Khaki ga a na le taba le batwadi ba Phuti, ka gobane yena a ratana le Phuti e sego bona. O tshwenywa ke gore batwadi ba bangwe ba tsenya dinko mererong ya bana ba bona mafelelong ba ba senyetša bokamoso. Ka lebaka la lerato Khaki o gapeletša go ya ka gaboPhuti, le ge tatagwe a sa mo rate. Mamabolo o bona Khaki e le tsotsi fela Maphefo yena o mmona e le ngwana wa go loka. Mamabolo o botša Maphefo gore o senya bana, eupša Maphefo o mo lemoša gore a lese bana ba iphelele bophelo bja bona, ka gobane ge ba sa tšwe tseleng go tlo thwe ba šaletšwe eng morago (letl.2). Mamabolo o bona tokologo yeo e bolelwago ya go godiša bana e le lefeela. Mokutu o thoma go tshwenya Khaki, ka ge a ekwa dipolelo tša

tatagwe gomme o feleletša a bolailwe ka thipa. Khaki o feditše sekwebo ba feditše ka tša lenyalo.

Ka Sepedi thato go swanetše go phethwe ya batswadi, ka ge e le bona ba ratago go kgethela bana ba bona balekani bao ba kgotsofatšago dipelo tša bona. Bjale ba sebjalebjae bona ba phela ka la mahlo le a iphalalela, ka ge go thwe Modimo nthuše. Mo le gona terama ye e tšweletša thulano gare ga setšo le sebjalebjae.

6.5 KAKARETŠO YA TIRAGATŠO YA GA A MO SWANELA (1982)

Thatong o babja ka bookelong bja Tsimanyane. Bjale o beditše Mponeng gore a tle a mmone. Yena o laela Mponeng gore a hlokomele Mothešana gomme ka morago a kgaoga. Ka morago ga dikgwedi tše tlhano a bolokilwe Mponeng o bonwa ka Mothešana. Mothešana ga a na le khutšo moyeng, ebile o kgopela tshwarelo go Mponeng. Mponeng o tsenwe ke mona ge Mpele a dutše le Mothešana. O botšwa ge mmagwe a mo tšhetše madimabe. Bjale o nyaka go dula le bona a theeletše seo se bolelwago go fihlela a nyalwa a etšwa ka lapeng. Go thwe Mpele o swanetše Tebogo e sego Mothešana wa tšhuana. Mpele o sola maitshwaro a Tebogo. Ka tsela yeo Leoto o duma ge Mpele a ka nyala Mothešana. Mpele o tlogetše boMponeng Gauteng bjale o na le Mothešana. BoMponeng ba ile go Ngaka Lakabona go nyaka meratišo fela ba paletšwe ke go hwetša Mpele, ka gobane badimo ba belaela ka ge Mpele a rata Tebogo e sego Mothešana.

Mponeng o duma ge Mpele e ka ba mokgonyane wa gagwe. Mpele le Mothešana ba a ratana. Mothešana o duma go tsebiša batswadi ka tša lerato la bona. Mpele o dumetše go botša batswadi ebile o anegela Mponeng sa mafahla a gagwe. Mponeng o nyamile, ka gobane a bolela gore Lakabona o ba tšhetše madimabe. Mpele o file Mothešana pheta ya lerato. Mponeng o rakile Mothešana ka lapeng. Jeff o kgopela Mothešana tša lerato ka kgang fela o a gana. Tsarane moratiwa wa Jeff o a mo

thuntšha, Jeff o a gobala gomme dikuranta di bolela gore o bolailwe ke Mothepana. Mpele ge a etšwa Swatseng o tlabja ke taba yeo ya go swarwa ga Mothepana. Jeff o phološa Mothepana gomme o lokollwa kgolegong. Moruti o nyadiša Mpele le Mothepana.

Bjale go yo lekolwa gore kakaretšo ye, e amana bjang le hlogwana ye:

6.5.1 Kgomo ga e latswe namane ya e šele

Seswana se re nama kgapeletšwa e phuma pitša. Batswadi matšatšing a lehono ba rata kudu go kgethela bana baratiwa ba bona, ka ge ba beile šedi godimo ga dithoto tša batho le maemo a bona. Bona bjale ba tlabja ke bana ge ba hlokomologile tšeo ba thoma go fetogela bana mola bafsa ba nyaka balekani bao ba kwanago ka ditiro tša bona. Ge batswadi ba bona ditaba di sa sepele ka tsela yeo ba e nyakago ba thoma go gopola ka boloi, ka gobane ba nagana ka sefifi (senyama) le go nyaka meratišo.

Thatong o a babja o lemogile gore ga e sa le wa lefase le. Ka go realo o kgopela Mponeng (mogolwagwe) gore a mo hlokomelele le go mo godišetša Mothepana. Mponeng o bapala ka Mothepana ka lebaka la mona, ka ge a mo kgadimola ka go re a se ke a itlwaetša go nanyetša Mpele le Tebogo ge ba iketlile. Go thwe o tennwe ke go hlwa a ahlamile ka lebaka la Mothepana (letl. 2). Mpele le Tebogo ba gomarelane e le ruri ka fao ngwanyana le ge a ka ikgafiša Mpele a ka se mo latswe. Mpele ke lesogana, ge a nyala o tlo nyala kgarebe ye e se nago bosodi, ya maemo a gagwe bjalo ka Tebogo (letl. 4).

Mpele o tšea letšoba go Mothepana fela a ka se le tlogele, ka gobane la mohuta wo ga le a swanela batho ba maemo a bjalo ka Mpele. Mpele o duma go ipshina le Mothepana (letl. 6).

Mponeng le Tebogo ba tšwele lesolo la go nyaka ngaka bjale ba hweditše Ngaka Lakabona. Bona ba tlile go laola le go kgopela meratišo. Ngaka Lakabona o re tša gagwe ga di ke di bolela maaka ka go realo ke mahlo a

bona, ka gobane di ba botša tše di fetilego, tša bjale le tše di sa tlogo (letl. 8). Lakabona o re di wele hlapadima letšibogo le wele Bakwena ke gore morwediagwe o hlapile. Tšhararane o nyaka go tseba gore o fepa tšhuana ya tšhwenegatšana. Lakabona o botša Mponeng gore badimo ba a belaela. Dipheko di re pheko ya gagwe ke lehlaka, ga ke hlake fela, ke hlakela selo ke se bona. O swanetšwe a hlapišwe. O reng a hloka maemo (letl. 9). Ditaola tšona di file Tebogo mašoto gomme go Mothešana di laetša lesedi le mahlatse. Mponeng o loga maano a go sobeletša Mothešana le la naga, gore Mpele a nyale Tebogo go rata le go se rate. Segologolo se re go šala le rangwane molahlego. Ke ka fao batswadi ba sa kganyogelego bana ba bona madimabe, eupša ba rata gore mahlatse le mahlogonolo a tle ka malapeng a bona. Mola sebjalebjae sona se re lerato ga le bone, ka ge le hloka mahlo ka fao mahlatse a fetša a wetše ka malapeng a ditšhuana.

6.6 KAKARETŠO YA PAPADI YA *TSHEKONG* (1950)

Lesetša Mampara o gononelwa molato wa polao ya Kedibone (mogatšagwe). Mampara o a sekišwa fela ga a ipone molato. Mogolo wa batšhotšhisi o bona molato wo o feta ye mengwe ka bohloko le botebo, ka ge o se wa dirwa ke sekebekwa, eupša o dirilwe ke serutegi sa mohumi ka la 8 Semphekekhotshe 1950.

Ngaka Lekau o dirile diteko tša setopo gomme go hweditšwe gore Kedibone o tšheletšwe kgelekgetlwa yeo e hlakantšwego le bjoko bja kwena. Ngaka Malemala o fa bohlatse ka botlalo mabapi le setopo, ka ge Kedibone a be a rengwa ke hlogo. Mmakgomo o apeetše Kedibone moronyana gore a nwe fela go hwetšwa Kedibone mathapama a hlokagetše. Mampara ga se a boe gae letšatšing leo, eupša go rometšwe molaetša wa thušang radiong wa go nyakana le Mampara. Mampara o kwele radio a se re selo ka pego yeo. Lefokisi le swere melaetša ya Mampara (Keile) ya gore mosadi wa gagwe o hlokagetše bjale yena a makala.

Mampara ke yena a tšheletšego Kedibone meetse a kgelekgetlwa ka morong gore a hwe, ka ge a ratana le Serati. Kemmone o file bohlatse, ka gobane a filwe mošomo wa go nyakišiša Mampara ke Kedibone. Sešomi o hlatsela seo Kemmone a se boletšego. Mmadikgomo o bolela gore bona ba na le diphapano tša lapa. Dingaka di file bohlatse malebana le setopo. Kgoro ya Tsheko e bone Mampara molato wa polao ka go realo o ahloletšwe thapo.

Go tlo hlokomelwa kamano ya ntlha ye, malebana le kakaretšo ye:

6.6.1 Tshepedišo ya melato kgorong ya Sekgowa

Maikemišetšo a mongwadi ga se go ruta Bathobaso molao wa Babašweu, eupša ke go bontšha le go fa bana ba thari ye ntsho maele le tsebo ya ka moo Babašweu ba ahlolago melato ka gona. Basotho ga ba na le tsebo le kwešišo ya ka moo molato o sekiwago ka gona kgorongtshoko ya Babašweu. Kgorotsheko ya Sekgowa e ahlola go ya ka melao yeo e beilwego ke Palamente (letl. 3). Moahlodi ga a ahlole molato ka boithatelo gape le dikotlo di lokišwa ke Palamente. Ge motho a na le pelaelo mabapi le kahlolo o a dumelelwa gore molato wa gagwe o išwe kgorongkgolo ya tsheko.

Mo Afrika-Borwa kgoši e ahlola molato ka mokgwa wa segagabo (setšo). Taba ke gore Bathobaso ga ba na le molao wo o emego wa mmakgonthe wa naga ka moka. Seo se šomišwago mo dikahlolong tša dikgorotsheko tša Basotho ga se molao, eupša ke mokgwa goba ditlwaelo tša batho. Ke ka fao dikahlolo di sa swanego. Bjale mo go yo theeletšwa tshepedišo ya molato wa polao (letl. 8). Ge go sekwa molato wa Sekgowa go ba le moahlodi, motšhotšhisi, mosekišwa, molli le ba bangwe (dihlatse). Motšhotšhisi ke yena a lekolago boima bja molato wa mosekišwa. Mo go nago le molato, go thwe yo a nago le pelaelo mabapi le mogononelwa o dumeletšwe go bolela gomme o tlo theeletšwa. Lesetša Mampara o gononelwa molato wa polao ya mogatšagwe Kedibone fela yena ga a ipone molato (letl. 10).

Motšhotšhisi o laela Mmakgomo go fa bohlatse ka moo a tsebago Mampara ka gona mo tabeng ya lehu la Kedibone. Ngaka Lekau o botšišitše Mmakgomo gore o mo file dithorwana tše kae, eupša a fetolwa ka go re tše pedi, fela o bone Mampara a uša thokolwana yeo e swanago le tšona mo a hweditšego moriswana wa moro gona. Mampara a e ntšha a mo fa yona, a humana e le yona e hlakantšwe le bjoko bja kwena (letl. 35). Kedibone o ile a botša Tsebanyana gore yena o tla ipolaya, ge Mampara a ka tšwela pele le go ratana le Serati. Motšhotšhisi o nyaka go tseba gore o kwane le mosadi wa gagwe (Kedibone) le gona e be e se maswanedi gore a kgaogane le Serati. Fela le ge mosadi wa gagwe a be a rata ba kgaogana le yena ba ile ba no tšwela pele bjalo (letl. 43). Ka ge tsheko ya Sekgowa gantši e sa ahlole sepitša, dingaka di file bohlatse bjo bo kgotsofatšago gomme kgoro ya tsheko ya bona Mampara molato wa polao a ahlolelwa thapo/lehu.

Diphetogo ge di tšwelela batho ba thoma go hlabologa, ba hlola mathata go thwe ke tlhabologo. Bjale molao o bewa ke batho, ebile o thatafišwa ke ditiro le ditlwaelo tša batho. Ke ka fao Bathobaso le Makgowa ba phelago ka fase ga melao yeo. Ge motho a sa hlwele a obamela melao yeo o tla hwetša kahlolo go ya ka boima bja molato woo a o dirilego.

6.7 KAKARETŠO YA TERAMA YA MO GO FETILENG KGOMO (1968)

Babuni o ngwaletše kgaitšedi Namane lengwalo gore o tlo mo etela. Bjale o gorogile lapa ka moka le mo thabetše. Namane o thulana le sejakane, ka gobane a gana go rekela Sefako diaparo a re a tšware lekgeswa. Babuni o eleditše Namane gore a se dire bjalo. Namane o lemogile gore lentšu la kgadi ga le tshelwe, ka fao o tlo phetha seo kgadi a mmoditšego sona. Kgomo ke Modimo wa nko ye meetse ka ge e tswalanya batho.

Kua Gareagopola Moshabane o a nyadiša. Babuni le Namane ba ya monyanyeng, eupša ba fihlile gomme Moshabane a se ba botše selo. Reratilwe (mogatšagwe) o kgahlanong le go tla ga Namane monyanyeng,

ka gobane a re ke mohetene yo motala wa go ba leswiswing. Keratilwe o tshwenywa ke gore Namane o nyaka dilo di sepedišwa ka setšo e sego Sekriste. Namane o bona Mashobane a dira diphošo, ka lebaka la go laolwa ke mosadi gomme a širele ka sejakane. Babuni o mo fele kgomo ya malome wa ngwana ge a nyadiša, ka ge Sepedi se re boyakgomo ke boboakgomo. Mashobane o nyadišitše makga a mantši fela taba ya Babuni ga a re selo ka yona, ka ge Reratilwe yena a re ke sehetene seo. Babuni o kgopela thušo go Namane. Namane o botša Mashobane fela o swara maru ka diatla, ka gobane sephetho se tšewa ke mosadi lapeng la Bakone. Bakgonyane le bona ga se ba begelwa ge kgomo e hlabja, ebile Reratilwe o segile mohlobolo ka boomo. Moruti le kgadi ba laile ngwetše, ka ge a swanetše go ya bogadi fela kgadi o amogilwe nama ya mofepi. Bjale Babuni o nyaka kgomo ya gagwe ka kgang le mereba. Moruti o tima mollo woo.

Bjale go yo tsinkelwa tswalano ya kakaretšo le hlogwana ye:

6.7.1 Setšo le Sekriste di a kwana

Lenyalo ka setšo ke boyakgomo ke boboakgomo. Ka tsela yeo rakgadi/malome wa ngwana o swanetše go tielela hlogo ya moswe. Yena o swanetše go ntšha kgomo e le setšwammele sa gagwe. Ka Sepedi go rongwa bakgonyane go iša dikgomo (ditseka) gomme ba kgoro le bomalome ba di phophela. Ka morago ga phophelo bakgonyane ba a hlabišwa. Ditaba di sepela ka ngwana wa motseta tša ba tša boa ka yena. Ge ba hlabišitšwe bona ba fiwa mohlobolo e le sešupo sa gore lenyalo le sepetše ka tshwanelo. Mofepi wa ngwana le yena o swanetše go segelela nama ya mofepi (kina) kua seferong. Ngwetši o išwa leetong gomme rakgadi goba malome o a mo laya, ka morago a ya bogadi bogadikadithotse. Go taba yeo tshepetšo ya Sekriste le ya setšo di a kwana. Setšo le Sekriste ga di thulane ge e se fela bao ba nago le megabaru le bojato. Mashobane e bile majadihlogo lapeng la Babuni ge a nyadiša Ngwanamohube, eupša ga se a tle a mo nyalela. Le ge go le bjalo Namane o nagana gore ke sejakane, ge a sa tle a nyalela kgaetšedi ya

gagwe Babuni. Babuni o ganana le seo Namane a se bolelago, ka gore sejakane ga se senye selo mabapi le mekgwa ya phedišano ya batho ba Sesotho, ka ge e sa thulane le sona. E kwana le sona ge e dirišwa ka moo e swanetšego. Sesotho ke sedumedi gomme sedumedi ke Sesotho (letl. 36). Ge Babuni a nyadiša Bakgaga ba neetše Moshabane kgomo ya hlogo ya malome wa ngwana yo e mo lebanego gotee le nku yeo e bilego selepe sa go phapha (letl. 36). Namane o lebogile ge Babuni a phethile segagabo ka mo go swanetšego gomme a gopola gore moruswane ge o tshela lefao o eletša wo mongwe. Bjale malome wa bana o be a swanetše go be a itše ge a nyadiša Thema a be a bušitše kgomo yeo. Ka fao ga se nke a dira selo go fihla le lehono. Ka go dira bjalo Babuni o nyakile gore Namane a mo lebelediše taba ye, ka gobane a eme ka la mohu tatagobona (letl. 37).

Lefentše o kgala Reratilwe ka gore ga go bothata felo go dirišana le motho yo a swerego segagabo ka botlalo. Ka tshwanelo ka setho le setšo Namane ke motseta wa ngwanabo. Bjale ba tlabja ke gore Mashobane šo, ke moreku o a ithekola, ka ge a rera ditaba le mosadi. Tabakgolo ke go begela Namane tšeo di mo lebanego. Mashobane a ka se je tša kgadi gomme a gana go di bušetša gape ga go lapa leo le swanetšego go ja le lengwe (letl. 43). Namane o gopola gore go rera ditaba le basadi ke sejakane fela Phogole o ganana le taba yeo, ka gore sona ga se re nyatšang segagabolena e lego seo se le tswetšego. Sekriste se re godiša tatago le mmago o tle o be le mahlatse gomme o phele galelele lefaseng. Ka gona ka tshwanelo ya setšo go swanetše go hlompšha melao ya batswadi, ka gobane ge go sa dirwe bjalo go selwa melao ya sedumedi (letl. 43). Phogole o nyaka go tseba ka mohlobolo gore wona o beetšwe thoko le gore a ngwana o felegetšwa ke kgadi bogadi goba bjang? (letl. 47). Babuni o kgotsišwa ke ge MmagoLebo (Reratilwe) a ganne ka nama ya mofepi (kina). Phogole o lemogile gore Sekriste ke selo sa lerato le leago gomme se kwana le tshepedišo ya segaborena (setšo) ya leago le lerato. Babuni o hlatsela gore ge go sepelwa ka moya wa Sekriste ka botlalo go tlo kwanwa le tshepedišo ya segagabobatho. Bjale 'anke mogadibo (Reratilwe) a se ke a rata go amogela yena a sa rate go fa' (letl. 49).

Babuni o laile Reshoketšwe, ka gore tlhalo ke bogoboga ga gabo ga e tsebje; ge e ka thoma ka yena o tlo be a dirile bohloa. A hlomphe bogadi bja gagwe (letl. 58). Go thwe Shoki hlompha kgomo yeo e go nyetšego. Ge o ka nyatša kgomo yeo o tla be o fehla marumo (letl. 59). Go tsogile mokurukuru gomme Moruti Malapeng o tima mollo ka go re 'aowaaaaowaa! A ba se ke ba rata go širela ka Sekriste ge ba dirile bošaedi. Sekriste se nyakana le go dira go loka e sego go dira maraga. Ntšhang tšeo di lebanego bao ba le diretšego le tlišeng khutšo lapeng le le ruteng bana setho' (letl. 80).

Sekriste se re hlompha tatago le mmago, gore o tle o phele galelele mo lefaseng le Morena Modimo wa gago a go filego lona. Setšo le sona se re mohlala wa kgomo ga o ome, ka ge e le maleba gore malome a tielele hlogo ya moswe gore lešika/lešiko le se timelele.

6.8 KAKARETŠO YA PAPADI YA SEALOGANA (1971)

Phadime le Phaahle ba ora mollo ka kgorong ya mošate. Mogalatšane yena o bone manaba a bothane ka Mpotwane. Bjale go thwe, Hunadi o tlile le monna wa Lepono go tšwa sekolong kua Thoseng. Monna wa Lepono o tlišitše masetlapelo motseng, ka ge bogoši bo tswalelwa ebile bo sa fiwe. Mogalatšane šo, o tlišitše lengwalo go Phaahle leo le rego Hunadi o gorogile bjalo ka ge e le mmagosetšhaba ke kgoši. Go thwe Phaahle ke kgale mola a ba fahla ka dibego le mahlakore. Ka go realo kgomo ya lefiša e gangwa go lebeletšwe mojako. Phaahle o gana Hunadi le setulo sa bogoši, bjale setšhaba se mo tsogetše maatla ka taba yeo. Le ge go le bjalo Phaahle ke yena ramelao, ka ge a buša, eupša Kgaragara o sola Hunadi ge a tlile le monna wa Lepono (Dabulamanzi). Ka ge Hunadi a godile bohwa bo swanetšwe mong wa bjona. Ke kotokoto mošate, ka gobane Hunadi a swanetšwe go apešwa pheta ya thaga. Kua kgorong ya mošate mphato wa Makwa o tlile go tamiša Hunadi yo a tlilego le melao ye mebotse ya leago. Monyaku o sola dikgošana tša lehono tša go se tsebe molao. Maloba yena o šišinya go setšhaba gore go tekolwe Kgoši Phaahle setulong sa bogoši. Go thwe Hunadi ke kgoši ba rata goba ba sa rate, ka

gobane bogoši bo sa fiwe. Phaga ga e ete, go eta nakedi, ka fao Dabulamanzi o swanetšwe go bolawa.

Komosasa o botšwa ka go ganela ga Phaahle setulong sa bogoši. Komosasa o ba botša gore Phaahle ke kgoši ya Batau e sego Hunadi, ka ge Phaahle e le kgoši ka molao ka gona a ka se ketolwe. Hunadi a ka se be kgoši ge Phaahle a sa phela, ka gobane dipshio tša tlou di sa pataganywe ka gore boramelao le bogoši ga di nyalelane. Dabulamanzi o bolaile Phaahle gomme le yena a bolawa bjalo. BoKgaragara ba swerwe fela komosasa ga a ba bone molato. Leswethe yena o ahloletšwe kgolegong bophelo bja gagwe ka moka. Hunadi yena bjale o beilwe setulong sa bogoši.

Malebana le kakaretšo ye, go tlo hlokomedišišwa kamano ya yona le taba ye:

6.8.1 Sebjalebja se a fahla/gakantšha

Seswana se re sefatamollo se a iphatela. Gape ka Sepedi kgoši e tswalwa gatee gomme bao ba tswalwago ka morago ga gagwe ke bomorwarragwe (bakgoma le bakgomana). Bomorwarragokgoši ke baswarelakgoši, ebile ke ba tswala ba kgoši. Sesotho se re ngwana wa mosetsana ke kgadi, ga se kgoši ntle le ge a nyalelwa bohomagadi magorong a mangwe le gona fao ke mohomagadi e sego kgoši. Ka setšo motse/kgoši o ba le tshebi ya dira. Yena ke maikarabelo a gagwe go hlapetša motse bošego le mosegare gore ba se hlaselwe ba sa itebetše. Naga efe goba efe e ba le kgošikgolo fao magoši le matona a tamišago gona. Segologolo se re bogoši bo thopša ka marumo.

Sebjalebja se fahla segologolo, ka ge sona se efa mmušo (komosasa) maatla a go maatlafatša morwarrago kgoši go ba kgoši ka mangwalo (setifikeiti). Bafsa le bona ba fahlwa ke thuto, ka gobane e ba diriša diphošo ba re ke tlabologo gomme ba hloke boitshwaro. Bona ba thoma

go aroga setšong sa gabobona gomme ba lebale maemo a bona setšhabeng. Ka Sepedi mosadi o a nyalwa ga a nyale.

Taba ya bogoši e thatafatšwa ke melao ya Sekgowa. Ka lebaka la Sekgowa setšhaba se tsogelana maatla mme sa bolayana.

6.8.2 Tlhodi ya motse

Mogalatšane o tšwelela a hubaka, ebile a ela dikudumela a tlile go bega ka manaba ao a kgobokanego ka Mpotwane gape a itlhamile ka dibetša. Phaahle o re monna o bolawa ke bohloko bjo a bo llogo gomme Phadime a tlatša ka gore monna ke nku, o llela teng fela o hwa a ithagaraga (letl. 2). Ka ge bothata bo tsogile Phaahle o laela Morwakopi gore a bonege naga. Tšona di re merwalo ye megolo ya bošape e ladiše šape nageng. Medimo e tliša leswiswi setšhabeng sa gago ka wena le ka monna wa Lepono. Medimo e mmoditše bjalo gore a mmegele (letl. 5). Phaahle ke rangwane wa Hunadi bjale Hunadi o godile, eupša yena o gana Hunadi ka setulo sa bogoši. O re o tlo hwetša bogoši ka dimpeng tša gagwe. Badimo ba tla re go mmitša gomme Hunadi a tsokama setulo seo a se dutšego (letl. 8).

6.8.3 Thulano ya melao ya Sekgowa le setšo

Sebjalebja se na le mathata kudu ka ge se gakantšha segologolo. Komosasa o begela setšhaba gore Phaahle a ka se kgone go tlogela bogoši go fihla ge lehu le mo tšea. Komosasa o bona Batau ba mo tšhoša, ka gore ba tseba gabotse gore tša etwa ke ye tshadi pele di wela ka leopeng (letl. 38). Pelaelo ya setšhaba ke gore se tseba Phaahle e le moswarelakgoši bjale kgoši e swanetše go tswalwa ke Hunadi (letl. 44). La mafelelo komosasa o bea Hunadi setulo sa bogoši, ka gobane a tseba gabotse gore šako la hloka thobela ke mejano.

Ka setšo bogoši bo a tswalelwa, ka ge e se kobo bo sa apolelanwe. Gape Sesotho se re ntlhomole mootlwa ga se ntswiye lenao. Bogoši bja Sepedi

bo be bo sepela thwii ka tsela ya bjona ya maswanedi. Bjale bo ferehlwa ke mekgwa, ditlwaelo le ditiro tša sebjalebja, ka ge bo fiwa setifikeiti. Ka sehono le yo bo sego bja mo lebana o a bo baka ka lebaka la sona setifikeiti seo se fiwago ke komosasa. Ka morago ditlalemeso tše di fetša di hlotše dipolayano ditšhabeng tša Bathobaso.

6.9 KAKARETŠO YA PAPADI YA *LEOBU* (1977)

Mokgoro o kwa bose bja go iketla le lapa la gagwe, ka ge go bonala phetogo ya mabaka le bophelo, ka gobane a itsholela dijo. Mehla le mabaka di fetogile ka fao Mokgoro o gakantšhwa ke maitshwaro a bana ka lapeng. Senyabane o iphetošitše motho yo mobe, ka ge e le wa Lekgotla la Makoria. Bjale Makoria a nyaka lehumo la Mokgoro la tšhelete ya tšhireletšo. Maphodisa le ona a nyaka tšhelete ya ka sephiring. Bothata ke gore lapa la Mokgoro ke la Sekriste gape ke la khutšo. Basadi ba morapelo ba tlišitše dithapelo lapeng la Mokgoro, ka gobane go kwagetše taba ya gore Makoria a bolaile Mokgoro. Mokgoro o bone lehu ka mahlo ka lebaka la ge Makoria a be a nyaka tšhelete ya tšhireletšo. Nnete ke gore Senyabane o kgamile motswadi ka megolo, ka gobane o gana go mo nyadiša Tšhingwane.

Barutiši ba kwela Letšobana bohloko go tšeo ba di kwelego mabapi le go gobatšwa ga Mokgoro. Mokgoro o boditše Letšobane gore o epetše lehumo la gagwe ka serapaneng le gore a tšee ye e mo kgotsofatšago, gomme ye e šalago a e tšhollele ka lebitleng la Mokgoro mohla a hwile. Mokgoro o hloketše gomme Letšobana o phetha taelo ya tatagwe. Makoria a nyaka tšhelete ka mo Learogi o kgopela tšhelete ya ditlhoboša, ka ge a le kgahlanong le sejakane. Makoria a hlasetše ba lapa ba nyaka tšhelete Tšhingwane o bolela gore tšhelete e go moruti. Makoria a epa lebitla ba nyaka tšhelete fela maphodisa ga a re selo. Maphodisa a gobaditše Senyabane gomme Makoria a tšhumile ntlo ya Mmasitimane ba nyaka tšhelete ka fao ke kgakanego ka ge batho e le maobu.

Go yo hlokomedišišwa kakaretšo ya ka godimo ka go hlokomela ditaba tše:

6.9.1 Sekgowa (sebjalebja) se sepediša batho leswiswing

Basotho ba gakantšhwa ke bophelo. Bona ba aroga setšong sa gabobona ba šala ditlwaelo, mekgwa le ditiro tša Makgowa morago. Ka lebaka la tlhakahlakano yeo batho ba thoma go fetola mebala bjalo ka maobu. Batho ba thoma go itirela boithatelo. Mmušo le wona o utamela batho gomme wa dira tša tsogolekobong. Bathobaso ba thoma go thatafelwa ke bophelo bja bona, ka gobane ba ganwa ka ditshwanelo le ditokelo tša bona, ka go realo ba lahlelwa ka morago ga diphao. Diphetogo di utolla batho gomme ba bonala e le maobu, ka ge ba se na le maitseparelo a bophelo, kudu ge bophelo bo kgotswa ka mešwegofela. Boleobu bo tšwelela ge batho ba sa hlwe ba bolela nnete ye e feletšego. Letšobana o bolela gore Mokgoro o rile ba se ke ba mo llela, eupša ba dule ka lethabo. Ba se makatšwe ke taba yeo, ka gobane bao ba ratago go mo lliša ka segagabo ba dire bjalo, eupša batho ka moka ba leloko ga ba a swanela go dira selo (letl. 22). Seo e lego tlabego ke gore monna o reng a laela ngwana mosadi a le gona. Mmasitimane o tlamegile go ilela monna wa gagwe ebile a rothiše megokgo. Bophelo ke kgakanego, ka ge Makoria a epa lebitla la Mokgoro gomme maphodisa a hloka maikarabelo a go ba kgala le go ba swara.

6.9.2 Bomenetša bja batho bophelong

Senyabane o re maphodisa ke dimpša ditiamole. 'Makoria a fetola Meteng, ka gore bona ba epa banna meleteng ba hume ka ditšhelete tša bona' (letl. 24). Mmasitimane o na le pelaelo go Letšobana, ka gobane o mmona bjalo ka leobu, mola a be a mo tshepile. Yena o nyaka tšhelete ya mogatšagwe go Letšobana. Ke bošego lapeng la Lerutla go tsena maphodisa, bona ba nyaka Lerutla pasa. Maphodisa a nyaka go tsena ka dikamoreng gore a puruputše bjale Lerutla o nyaka 'warrant' pele (letl. 39). Bophelo bo fihlile mo nnete e bolelwago, ka ge Ditsebe a bolela gore

mona, boikgodišo, megabaru le nyefolo ya lenyatšo di sa hlole di hola selo mehlang yeno. A go amogelweng phetogo go hlahunwe seo se filwego. Mehla, mabaka le kokolomphayane di fetile. Yo Maatla a notlollele kokolohute ye e ka diregago mabakeng a go retwe kgotlelelo, lesedi la kwešišano, go amogelwe, go dirwe (letl. 44).

Batho ba lehono ga ba sa tshepagala. Bona ba fetogile maobu ga ba sa tseba therešo ya bophelo. Ba phela ka maaka le go hlohleletša dilo tše mpe mo bophelong. Batho ba tšwele mmušo ka diatleng, mola le wona o hlephišitše go dilo ka moka tšeo di lebanego le bophelo. Batho ba phela ka go hulwa le go bolaelwa dithoto tša bona, eupša molao ga o re selo ka ditiragalo tša mohuta woo. Bophelo bo thomile go mela meetlwa, ka gobane bo le bošula.

6.10 KAKARETŠO YA TERAMA YA ŠAKA LA PELO GA LE

TLALE (1990)

Koribana le mohumagadi ba hlagola ka tšhemong, mola Madimetša le Mathibela bona ba tielela legora. Dimpša (Tilo le Phatane) tša Maesela di swere mmutla gomme boMathibela ba amogile dimpša tšeo mmutla bjale boLesetša ba nyaka mmutla wa bona. Koribana le Matuba ba ntweng, ka ge ba baka tšhemo. Matuba yena o tinteditšwe madi ka teng. Matsobane o ratana le Mmakoma. Go fetile lebaka le letelele Matuba le Koribana ba lwele fela lehloyo la bona ga se le fele. Ba ga Mabele (Thapudi) ba kgopela sego sa meetse (Mmakoma). Batswadi ba kwane ka taba ya lenyalo, eupša Mmakoma o latola Thapudi, ka ge a sa nyake go nyalwa ke mohumi. Thapudi ka nama o loša Mmakoma, eupša Mmakoma o a mo latola.

Ba ga Mabele ba rulaganya tša lenyalo. Lesetša le Maesela ba rera go lalela Matsobane ga gaboMmakoma. Mmakoma o rometše melaetša ka Raisibe gore Matsobane a hlokomele boMaesela, ka ge ba nyaka go mo gobatša. Mmakoma o rata Matsobane ka pelo ya gagwe ka moka. Go kgaogana le yena o bona bokaone e le go ipolaya ka go itahlela ka

bodibeng bja Mmapitša. BoMathibela ba felegeditše Matsobane ga gaboMmakoma bjale go tsogile ntwā. Maesela o tia Madimetša ka letlapa o a mmolaya. Ka lehlakoreng le Matsobane le yena o tia Maesela ka letlapa gomme o a hwa. Mmakoma o rometše Matsobane pheta le molaetša bjale o ikana ka lehu gore a nyalwe ke Thapudi. Ka letšatši la monyanya Mmakoma o itahlela ka bodibeng. Matsobane le Thapudi ba a lwa gomme mafelelong le bona ba wetšana ka bodibeng ba a hwa.

Bjale go yo hlokomelwa kakaretšo ye, ka go e tswalantšha le ntlha ye:

6.10.1 Thulano gare ga bafsa le batswadi ka tša lerato

Ge e le tša lerato bafsa ba ikgethela balekani, ke ka fao ge leswiswana le swara Matsobane a sego gona ka lapeng. Batswadi (Koribane le mohumagadi) ba makatšwago ke mesepelo ya morwa wa bona. Ba ipotšiša gore a eka ba a šetše a šalašala bomantepane morago (letl. 22). Matuba o kgotsa tšhitelo ya ba ga Mabele bao ba kgopelago sego sa meetse. Mdi Matuba o kwana le Tholo ka gore mosadi ga a na le bonnyane, bjale Matuba o re ge ba babaletše ba tla no dira ka moo ba ratago ka ge a ka se fetišwe lenyalo (letl. 28). Mdi Matuba o thabetše go ba le MmaMabele gomme ba ka thaba, kudu ge Mmakoma a ka nyalwa ke morwagwe Thapudi, ka gobane e le dikhorane gomme ba tla fela ba ba imolla mo ba imelwago (letl. 29). Batswadi ba rata dilo tša batho. Ba na le pelaelo ge Mmakoma a ganana le ditaba tša bona. Ka mo gona o tla dira boithatelo ba hwile. O reng a araba ka go ba ntšha dijo ka ganong ngwanyana yo! (letl. 31). Ba gaMabele ba ikgorošitše lapeng la ga Matuba go tlo kgopela mosadi. Manyatša o bolela gore ba gaMabele ba re ba ba tswale. Go thwe lesogana la bona Thapudi o bone sebila lapeng le, bjale ba nyaka go ageletša motšhidi (letl. 54). Mmakoma o ba fetola ka gore go lokile o tla phetha thato ya bona.

Batswadi ba tsoša lehloyo le thulano go bana ba bona, ge bona ba lebeletše moo ba ka hlegago gona mo bophelong. Bana le bona ba hlokometše phedišano ye kaone go balekani bao ba ikgethetšego bona.

Bjale batswadi ba kgahlanong le ponelopele le boikgopolelo bja bafsa gomme ba phetha ka go gapeletša bana tšeo mafelelong di tlišago masetlapelo ka lapeng, ka gobane bafsa ba tšea sephetho sa go ipolaya.

6.11 KAKARETŠO YA PAPADI YA A MO SWINA NGWANANA’ THAKANA (1991)

Ka lapeng la Lekope le Mologadi go tsogile phapano. Lekope o na le motlabo. Bothata ke gore Lekope o lwa le barwa ba gagwe (Modupi le Segola) gammogo le Mologadi bao a rego ba mo senyetša kgwebo. O bile o ba rakile ka moka ka lebenkeleng. Mologadi o belaela ka motlabo wa Lekope gomme ka lebaka la motlabo Mmatlala, Lekope o ba phara ka molato wa bohodu. Go taba ya bohodu Lekope o re barwa ba hlohleletšwa ke mmagobona. Bona ga ba sa kwešiša Lekope ba nagana gore o loilwe. Ba nagana go bonana le Ngaka Matonya. Lekope o kwele ka pudiyatsela gore Mologadi o tšwa ngakeng. Lekope o napile o ya go dula le motlabo Mmatlala. Mmatlala o duma gore a nyalwe, eupša barwa ba befetšwe. Modupi o rongwa go yo kgea Mmatlala. O paletšwe fela ga ba hwe matwa, ka ge ba loga maanomafsa a go thibela tlhalano ya batswadi ba bona. Ka go rato kopanya batswadi ba roma Thomo go Lekope go boledišana le yena.

Taba ya barwa ba Lekope e tshwenya Mmatlala kgopolong. Mmatlala o botša Lekope ditaba tša Modupi gomme o a befelwa. Mmatlala o nyaka gore Mologadi a hlalwe. O lemoša Lekope gore molao o thulana le yena ge a hlokomologa lapa la gagwe. Thomo o kgala diphošo tša Lekope o mo eletša gore a gome lapeng la Pebetse. Ba a palelana, fela Modupi o kgopela kabelo ya lefa. Lekope o a gana, ebile o a ngala, eupša ba lapa ba kgaogana le yena. Ka lebaka la lengwalo la tlhalo Lekope o abela Mologadi ngwako gomme barwa bona ba Abelwa laesense ya taxi. O nyala Mmatlala, le ge fela ba hloka bana. Mmatlala o hula Lekope dithoto. Lekope o mathateng fela o kgopela tshwarelo go ba lapa bona ba a mo swarela, eupša o a hlokošana.

Bjale go tlo lekolwa gore lenaneo le le latelago le amana bjang le kakaretšo ye:

6.11.1 Kago ya lapa e letše tlhomphanong

Segologolo se re ngwana' maganagobotšwa o wetše dikomeng tša batho, a re dikoma ke tšabo, ka ge kago ya lapa e le tlhomphano, kudu ge monna/mosadi a gapeletšega go hlompha lapa la gagwe. Ka setho ge motswadi a tšwele tseleng go maleba gore motswadi yoo a dudišwe fase ke molekani wa gagwe gore ba rarolle bothata bjo bo renago ka lapeng la bona. Ka ge Sepedi se sa fetšwe borangwane le boramogolo ba swanetšwe go tsebišwa ka bošaedi bja motswadi yoo. Gape ge monna a sa kgotsofatšwe ke mogopo o tee ke maswanedi gore a kgopele mosadi gore yena o nyaka go ipoeletša. Ge a na le mathata a botše banna ba kgoro.

Serudu o gatelela gore lehono ga go na le tlhomphano magareng ga monna le mosadi. Bafsa ba lebeletše lehumo la motho ka fao basetsana ba lehono ga ba tsebe nnang, ka gobane ba itshelela. Le ge go thwe monna ke thaka o a naba ke maswanedi gore a utame.

6.11.2 Monna o hlompholla lapa la gagawe

Lekope o nyatša mogopo o tee bjale ga a sepediše ditaba ka tshwanelo, ka ge a sa ipone phošo. Mologadi o re go lokile a sepele a yo dula le mofefana yoo wa gagwe. Ba tla di bona o tla mo gopola tšatši le lengwe a mo swine ngwanana' thakana. O tla mmintšha mmantshegele a sa rate (letl. 14). Polelo e re monna o hlompholla lapa la gagwe mafelelong o tlo ba le mathata, bjale ke seo Lekope a se dirago Mologadi. Seswana se re monna ga a bakwe e se tšhemo. Ke ka fao Mologadi a bolelago gore ge a mo hlala a šetše a tšofetše bjalo o tseba gore o dirang. Lekope o gobošitše Mologadi e le ruri (letl. 21). Ditaba tše di tshwentše Mologadi, ebile o di tšhela rangwane Thomo, ka gore bona ga ba sa bona mologolwagwe ka lapeng matšatši a. Mogolwago o iphetošitše lesogana mmekangwetši (letl. 19).

6.11.3 Ditlamorago tša tlhalo bophelong

Bjale taba ye ya go hlala yona e šetše e išitšwe go Komosasa. Lerato le a fahla, ke ka fao Lekope a gakantšhitšwego ke lona ge a re go tloga lehono yena le Mologadi ba fane tša bona. Mologadi o šala le ntlo gomme Lekope o ikela boratapelo. (letl. 75). Ka go dira bjalo Lekope o hlompholotše lapa la gagwe gomme o nyetše Mmatlala o dula le yena bjale o welwa ke mathata.

Sepedi se re monna ke thaka o a naba, sa boa moetšane sa re monna ke phoka o wa bošego. Bagologolo ba phošitše, ka gobane ba be ba hlompholla malapa a bona gomme mafelelong ba welwe ke mathata. Mola bafsa bona ge ba hlabetšwe ke letšatši ba le orela. Bona ba fula mphaya wa go butšwa. Motho wa bona mafelelong o tšwa a hwidinya matsogo. Ke seo ba selehono ba se dirago banna bao ba rego mogopo o tee ga o khoriše.

6.12 KAKARETŠO

Go boletšwe ka kakaretšo ya diteng le dihlogwana tšeo di lebanego le thulano gare ga setšo le sebjalebja e lego, thulano gare ga setšo le Sekriste mo go *Mahlodi* (1968), peakanyo ya lenyalo ka setšo, go *Maaberone* (1940), mathata a lerato go batswadi baneng, go *Lesang Bana* (1968), go šala le rangwane molahlego, mo go *Ga a mo swanela* (1983), tshepedišo ya melato lekgotleng, go *Tshekong* (1950), setšo le Sekriste di a kwana, mo go *Mo go fetileng kgomo* (1968), sebjalebja se a fahla, go *Sealogana* (1971), Sekgowa se sepediša batho leswiswing, *Leobu* (1977), lehloyo le kgohlano gare ga batho, *Šaka la pelo ga le tlale* (1990) e lego kago ya lapa e letše tlhomphanong mo go, *A mo swina ngwanana' thakana* (1991).

Ka dingwalo tšeo go boletšwego ka tšona bangwadi ba gatelela bohlokwa bja diteng, kudu ge ba sebotša ka seo batho ba lego sona bophelong.

Bjale go yo lekodišišwa ditiragatšo tšeo di lebanego le boitshwaro bja
bogologolo le bja sebjalebja

KGAOLO YA BOŠUPA

7.1 DITERAMA TŠA BOITSHWARO

7.1.1 Matseno

Kgaolong ye, go tlo lebeledišišwa boitshwaro bja bagologolo le bja bafsa go lebeletšwe ditiragatšo tše: *Mošwang wa Matuba!* (1982) ya Maredi le *Thellenyane Batlabolela* (1991) ya Puleng, gotee le kgolo le tšwetšopele ya diterama tša Sepedi tša radio le thelebišene e lego, *Ditšwamaphotomoyeng* (1993) ya go rulaganywa ke Serudu le Masola, *Le diphiri di tla utologa* (1994) ya Puleng le *Nkgatoge* (1994) ya Motimele.

7.2 BOITSHWARO BJA BAGOLOGOLO LE BJA BAFSA

Batho ba bogologolo ba be ba na le maitshwaro a setho. Bona ba be ba hlompha setšo le bophelo bja bona. Dilo tša bona ba be ba sa di direle molaleng kudu diphiri tša bona tša bophelo. Ba be ba hlompha maitshwaro a bona go bana ba bona. Tša boiphedišo ka mehutahuta di be di tsebja ke bona. Dijo tše dingwe tša bona di be di iletšwa ba bannyane. Mohlala, bjala ke sejo sa ba bagolo (e sego ba bannyane) sa go itiša/go tloša bodutu.

Bjale bafsa bona ba wela dilo godimo. Ga ba hlomphe dijo tša batho ba bagolo tša go itloša bodutu. Bafsa ba nwa bjala le go kgoga lebaka/ditagi bohlaswa. Bona ba re go nwa le go kgoga, ba dira dilo tša go tšwa tseleng. Bana ba lehono ba lahla tlhompho le setšo sa bona ka go se ikilele. Le ge go le bjalo gantši batswadi ba leka ka maatla go ba boetša tseleng ye e lokilego ya bophelo. Eupša ka lebaka la lenyatšo ba fetša ba paletše batswadi ba bona. Fela Seswana se re kgomo ka mo gobe, e wetšwa ke namane. Ge ba welwa ke mathata ba tlorola ditsebe ba nyake thušo go batswadi.

Bjale go yo hlokomelwa kakaretšo ya diteng tša terama ya Maredi e lego *Mošwang wa Matuba!* (1982) yeo e lebanego le maitshwaro a bagologolo.

Ka morago ga kakaretšo ya diteng yeo e lego mabapi le boitshwaro bja bagologolo goyo lebelelwa kakaretšo ya diteng tša tiragatšo ya Puleng e lego *Thellenyane Batlabolela* (1991) yeo e lebanego le maitshwaro a bafsa.

7.3 KAKARETŠO YA DITENG TŠA TIRAGATŠO YA MOŠWANG WA MATUBA! (1982)

Kodi o boditše Matlakale (tatagwe) gore o ya lesolong. Mogogonope wa mathomo o a lla gomme Kodi o sa robetše. Naka e a galagala Kodi ga a tsoge. Matlakale o a mo tsoša. Kodi o a tsoga a sepela. Matlakale o tsogile le go lekola motse. Moroto wa Maswene thaka ya Malekutu o kopane pitšeng ya bona ya lebake. Nkopeleng o makatšwa ke ge di sa swe di gana nnang. Mogase o hweditše di gana go swa gomme o thibolla pitša.

BoKodi ga se ba boe lesolong. Matlakale o hwetša dipudi di se tša hlahllelwa. Lehlelehlele (MmagoKodi) o neela Matlakale bogobe, eupša yena o nyaka go kgoga pele. Kodi o boa lesolong o tla le phuthi le kgaka. Matlakale o reta Kodi. Kodi o laodiša mesepelo ya bona. Bona ba hlasetšwe ke maphodisa ebile ba bangwe ba swerwe.

Makgowa a iletša lesolo fela Matlakale o gana ge ba swarela Mošwang wa Matuba. Ke bošegogare maphodisa a hlasela motse ka ge ba tsoma bao ba bolailego diphoofolo. Ba wela (hwetša) lebake. Maphodisa a tsene ga Matlakale, bjale Kodi o swaretšwe go bolaya diphoofolo. Satšene Kgobalale o tsebana le Matlakale ka fao Satšene o kgopela Mošwang wa Matuba go Matlakale. Go sele batho ba lla ka tlhaselo ya maphodisa. BoLeseilane le bona ba swerwe ka dinama tša diphoofolo. Ntepane o filwe letlabo le yena o swerwe.

Ntepane o kgorongtshenko o a sekišwa. O fenywa molato o a lokollwa. BoLeseilane ba ahlololwa dikgwedi tše tharo kgolegong goba R30. Mehlamo ke mehlamo ya boLeseilane yona e bolela ka molao wo mofsa wo o ganetšago polao ya diphoofolo. Satšene Kgobalale o thomile ka

phatišišo ya lebake. Mokgekolo o na le pelaelo ka Kgobalale gomme o sebela Masellane. Masellane o a swarwa eupša o thušwa ke ramelao Mokgonane. Masellane ga a bonwe molato o a lokollwa.

Bjale go tlo tsinkelwa kakaretšo ye, ka go e amanya le taba ye:

7.3.1 Barei ba kubu ba gahlana madibeng

Bagologolo ba be ba na le maitshwaro a mabotse mo bophelong bja bona. Bona ba be ba ikgethela lefelwana leo ba ratago go ipshina go lona, gore ba se tshwenywe ke selo ge ba iketlile. Bona ba be ba kgogela lebake boipshino le go fa tllaologanyo/kgopolo maatla. Ba le kgoga ka sethaka gomme ba utametše basadi le bana.

Bakgalabje ba na le boitshwaro bjo bokaone, gobane ba hlompha setšo le setho sa gabobona. Go thwe Maswene a kopana pitšeng ya ona yeo e tioletšwego ka leotswaneng sethokgwaneng. Matlakale o tšea lenakana o tšhela meetse o šukumetša sešu leretheng, ge se kuelela o a se hlomola o leba serapaneng, moo Maswene a bopilego pea gona (letl. 4). Go laetša boipshino bjoo go bonala Nkopeleng yo a fihlilego pele a šetše a theogetše muši go bonala wa sešu, wa tša Matuba o sa kwale, kganthe o katana le go di tšhuma di a gana. Di a mmakatša ga di rate go swa, 'ga ke tsebe gore mokgwa ke eng?' (letl. 4). Go laetša lethabo le boipshino, ge di ba bolaile bona ba ikopelela koša ya lethabo 'Mmantshegele'. Nkopeleng o opela ka go re:

Thepa sa nku se a ntshwanela! ... Hoo!
Mmantshegele mosela kwanyana. Thepa sa nku se
a ntshwanela (letl. 13).

7.3.2 Ditlwaelo le mekgwa ya bagologolo

Ka setšo le setho ge dihuswane di boa šokeng mokgalabje o swanetše gore a di gopole go lemoga ge di gorogile ka moka. Baswana ba hlompsha thari, gobane ba re ga ba tlale ba ate, gobane mona le pelo ga a tsebje.

Mekgwa le ditlwaelo tša setšo di a hlompšha. Ka setho ge ngwana a bolaile o laetša tatagwe seo a tšilego le sona. Bagologolo ba fa lenyalo le diruiwa tša bona tlhompho.

Seruiwa ka ge e le setšwammele se baba bagologolo ba na le tlhokomelo ye kgolo kudu go sona. Ke ka fao Matlakale a rego go tsoga a gopole šakeng go yo gopola dihuswane. Yena o na le pelaelo ka morwagwe Kodi 'Kodi ngwan'ake'. Ke eng tšona tše? O fo re o tšietše, a thiba mo dipudi di letšego di šwahlile gona maabane ...'. Go tšietša tlhokomelo yeo go bonala ge Matlakale a rwele legong legetleng a le lahla kgorong a sepelela thoko ya šakeng go lekola dipudi. O hwetša di se tša tšwe di tswalelelwa (letl. 14).

Go laetša tlhompho le ditlwaelo tša setšo sa Babaso, Kodi o tšile le phuti, letlabo le kgaka. Bjalo ka setho, o di laetša Matlakale (tatagwe) gomme yena o leboga ka go re: 'lehono gona o ntaeditše gore o monna, re tlo tsoga re šeba. Di fege ka moo ngwakwaneng wa gago di lale di phopha. Mmago o tlo re apeela ka moswane' (letl. 21). Ka Sesotho mpša le motho ke moriri le hlogo, ka gobane di hlabelwa (upiwa) ka tšhidi ya motse gore di hlokomele (motse). Matlakale o tšiša botee bja mpša le motho ka go re: 'o sa hlwe o di bolela tšeo? Di tlogele. Ge e le tšona, ke banna ba gešo, badiši ba motse wo. Ke di ruetše gona, gomme le go solelelwa di solelwa gona' (letl. 102).

Lenyalo le bohlokwa ka setšo, ka gobane Leseilane o sola batswadi bao ba ntšhago bana tseleng ka go re, 'ge o bona re palelwa ke bana, ke ka lebaka la bona, o re o sa re ke šupetša ngwana wa gago mo o bonego a ka phela bokaone, o hwetše bona ba šetše ba go etile pele, ba mo laeditše, moo go ratago bona' (letl. 62).

7.3.3 Kgatelelo ya melao ya Sekgowa

Mo bophelong dilo di na le go fetogafetoga mafelelong di tliše mathata bathong. Ka fao boKodi ba tšwele lesolo la go tsoma diphoofolo tša sešeba le pheko (kome). Bjale ba tlabja ke tšeo di ba hlagetšego kua šokeng, ka gobane a re, 'o re tša rena tša lehono di laodišega Phaahle! Ke a bona ba mošate ba be ba se ba bega le go kgopela lesolo le, ka gore ge re boa, re kukutlologa ka sefateng sa phefo, re itše ra kwa mokgoši o galagala patogeng o re: 'Ipolokeng Marota, felo mono re šokeng, re molaleng, sefateng sa phefo go sele gabedi go ganwa go bonwa o phathekgile, ge e le lerotholodi la madi le go teiša dipela, mefiri ya go swanela! Ka kgonthe gwa lla šwalala ... ba gadimelwa ke dipetše ...' (letl. 19). Matlakale ka kwelobohloko o re: 'Ee ...! Ngwanaka, lena bao le phonyokgilego le bile le mahlatse. Bao ba swerwego ke ba kwela bohloko. Gape mehleng yeno lesolo ga le sa begwa, ka gore go bolaya phoofolo ya nageng, le ge e le nonyana go a iletšwa' (letl. 20).

Bathobaso ba palelwa ke go iphediša ka lebaka la melao ya Makgowa yeo e ba gatelelago. Ke bošegogare maphodisa a hlasetše motse ba tsoma bao ba bolailego diphoofolo. Ka lebaka la melao yeo batho ba swerwe ka boati ba išitšwe kgolegong. Kodi ke yo mongwe wa bao ba swerwego. Lehlehlele o bolela go re: 'ke tšhabile go bolela ba sa le mo gomme morwago o ile. Ba mo tšere. Lephodisana leo o kwago le lengwe lela le re le sepeletše pele le kgokile Kodi. Le mo rwešitše dinama tšela tša lesolo ka moka' (letl. 29).

Sepedi se re tšhila go hlapiwa mekgona, madimabe ga a hlapše. Kua Manganeng Leseilane o kopane le Masellane. Masellane ke morekiši le mobjadi wa lebake. Leseilane o bolela gore 'tšhelete ya lona le kotsi ya lona ga di tlogelane. E re go kgobokana, ge ba ka go tlatsoa, o tlo e hlohloro, wa ba wa ya wa adima gore e fetše molato' (letl. 81). Masellane o swerwe ka baka la lona gomme ga a lahle.

Kgobalale o boditše mafokisi ka go tirišompe ya lebake bjale, ba fihlile sebong ga Masellane. Lefokisi le re, 'diatla godimo ka moka. Go se ke gwa ba le yo a itšhikinyago go sego bjalo se a lla' (letl. 119).

Ge go akaretšwa go lemogilwe gore setšo le melao ya Sekgowa di a thulana, gobane molao o gatelela ditlhologelo tša Mosotho. Bapedi ka segagabobona ba tluaetše go phela ka lešoka. Bjale Sekgowa se ba kgahlanong le ditlwaelo le ditiro tša bona ka go gatelela 'Molao wa Paballego ya Diphoofolo wa No. 24 wa 1910'. Mosotho o ba le mathata kudu ge a phela ka fase ga molao woo o mo gatelelago a bile a sa o tsebe.

Gape Maredi o thomile go ngwala ka ga mathata a ditagi. O ka re o ngwadile terama ye go lemoša batho kotsi ya ditagi.

Go yo lebelelwa kakaretšo ya diteng tša tiragatšo ya boitshwaro bja bafsa.

7.4 KAKARETŠO YA DITENG TŠA TERAMA YA *THELLENYANE BATLABOLELA (1991)*

Thellenyane ke morwa wa mohu Batlabolela le Mmathapelo. Yena o paletšwe ke mphato wa marematlou gabedi. Thellenyane o itshenyeditše kudu go feta go ipetlela bokamoso. Yena o ipona e le ngwana wa mohumi. Ke ngwana wa '*sister-tutor*' (mohlalabaoki). Yena o ipona a na le manaba bophelong bja gagwe. O hloka khutšo moyeng wa gagwe. Thellenyane o gana go boela sekolong. Boikgantšho bja gagwe bo mo hloišitše bagwera ba gagwe. Retlabona (kgaetšedi) o mo nyaketše matogwana manyami ke gore o nyatša ditefo tša ona. Thellenyane o kgopetšwe go tla go thuša sekolong sa Nthušeng ka ge a na le talente ya mmimo. Sekolong go itokišetšwa diphadišano tša moopelo bjale Thellenyane o filwe khwaere. O sentše ditaba ka go amoga Mohumagadi Kekwele khwaere.

Ka letšatši la diphadišano kua '*Recreation Centre*' Kgobadi o hwetša Thellenyane a ile le mogopolo. O tlogela khwaere a sepela le Gaseselo ba

leba Pulapula Barlounge. Nepo e be e le go tšea mahlo a tšhipa. Ge a boa o betoga a bo geletše. Yena o thutše ngwana wa sekolo ka sefatanaga sa Tintela. Ngwana o ile a hlokgala le semeetseng. Yena o robegile leoto la ngele gomme le ile la ripša. Thellenyane ge a boa bookelong, o boa a fetogile. O amogela maemo a seo se mo diragetšego. Yena o boela mošomong.

Ka morago ga go nyala Lerato, Thellenyane o ile Yunibesithing ya Andronicus go ithutela tikrii ya Moopelo. Ka ngwaga wa boraro dithutong mmagwe (Mmathapelo) o a hlokofala. Yena o ile a phetha dithuto a dira moletlo wo mogolo wa go leboga. Ka letšatši la moletlo bagwera ba gagwe (Tintela, Kotentsho, Kekwele, bjalobjalo) ba kgopela ditshwarelo. BoTintela ba ile ba boelana le Thellenyane. Ke lethabong go thabetšwe Thellenyane ge a hweditše tikrii ya Moopelo.

Bjale go yo swaraswarwa kakaretšo ye, ka go e nyalantšha le dintlha tše:

7.4.1. Nyatšamolala e hwetše molaleng

Mmolelwana o re bana bao ba hlokago tsebe ya go theetša batswadi ba tlo wela mathateng. Bana ba lehono ke bomatheetšabohle gomme ba tlo ba le matshwenyego. Bafsa ba iphetošitše bomaganagobotšwa. Ka go se be le tsebe ga bona ba itshola ba wetše mathateng. Bona ke bononyana ya maphuphuthomabe yeo e iphahlilego ka lefego. Ke gore bafsa ba hloka tlhompho go setšo, ditlwaelo le ditiro tša segagabobona. Ba nyatša dikeletšo tša batswadi ba bona gomme ka morago ba itshole.

Bana ba lehono ba tšea mahumo a batswadi ba bona ba a rwala tlhohlole gomme ba kgantšhetša batho ona. Ge ba dira bjalo ga ba bone e le phošo. Batswadi ba leka go kgala bošaedi bjo bana ba bo dirago, fela maele a bona a tsena ka tsebe ye a tšwa ka yela. Ke kgakanego lapeng la ga Batlabolela moo Mmathapelo (MmagoThellenyane) a boledišanago le Thellenyane (morwa) malebana le maitshwaro a gagwe. Mmathapelo ka go tshwenyega moyeng o re, 'ngwanaka o se ke wa nyaka go kokobetša

pelo ya ka. Gabotse o tla nkwa neng ge ke duletše go opela koša e tee bošego le mosegare. Afa o lemoga gabotse gore o itshenyetša nako? Hlokomela, o itshenyeditše kudu go feta go ipetlela bokamoso. O re batho?. Ka go hloka maitshwaro ga gagwe a lebeletše maemo a motswadi, ge a bolela le batho o re (ka makokwana) ke ngwana wa mooki e sego mooki fela 'sister tutor' - (mohlahlabaoki) ka tla ka goboga pele ga manaba a ka ke itebeletše' (letl. 1). Go laetša go hloka maitshwaro a makaone Thellenyane o re, 'fela mma sekolong gona ga ke sa ya. Ke enne le pelo ya ka' (letl. 2).

7.4.2 Mathata ao a tlišwago ke lenyatšo

Ka lebaka la lenyatšo la gagwe go mmagwe Thellenyane o no re, 'na gabotse mma, o tshwenywa ke eng ka bokamoso bja ka? Ke tlo tsošwa bošego bjo bokaaka ke opelelwa koša ya thuto le bokamoso. Ga se gore ke dira boithatelo ka mo lapeng lešo ka gore tate a tšerwe ke phiri. Ke tseba gabotse gore ke mošemane ke nnoši ka mo gae fela e sego ngwana ke nnoši. Nna ke mošalagae yeo ke mpho yeo ke e filwego ke Modimo le badimo' (letl. 2-3).

7.4.3 Lenyatšo la bafsa go batswadi

Ka baka la go hloka maitshwaro bafsa ba ithiba ditsebe ge ba eletšwa. Bona ba sokologa ka morago ga go longwa ke selwanaseswana. Ke bošego Thellenyane ga a gona ka lapeng. Go se be ga gagwe go tshwenya Retlabona (kgaetšedi) le Mmathapelo. Mmagwe o bolela gore o swanetšwe go otlohlwa, ka gobane Seswana se re šepa la mpša le dubja le sa le meetse, la omelela le a hlaba. Retlabona o duma ge ba ka se mo sole ka bogale, ka gobane Thellenyane a le nywageng ya gagwe ya letšibogo la bofsa. Mmathapelo o kgotsa gore a bjale boatolesente bjoo ke bjona bo mo hlakanyago hlogo, e bile bo mo gantšhago le sekolo bokamoso bja gagwe (letl. 11). Thellenyane o tšwele lesolo la go nyaka matogwana fela ge a a hwetša o thoma go galala meputso yeo ba ka mo lefago yona ka lebaka la maemo a lapa labo. Go gatelela seo o bolela le kgaetšedi,

Retlabona, ka go re a hlokomele gore le diaparo tše a di aperego gonabjale ke tša tšhelete ya godimo. 'Ga a gane, o gana meputso yeo ya bona, ke mahlapa go yena' (letl. 13).

7.4.4 Phetogo ya bophelo go bafsa

Batho ka ge ba sa swane ka dipelo kua sekolong sa Nthušeng kgomo e tswaletše mphorogohlong wa dithaba. Hlogo ya sekolo Mna Mokopa le Moruti Thai ba bona thušo ka mahlo go tšwa go Thellenyane. Ka go realo go lemogwa gore bophelo ke semphekgo bo a fetoga. Ba bile ba ile lapeng la Batlabolela go yo kgopela Mmathapelo, Thellenyane gore a tle a ba thuše, kudu ka ge a na le talente ya mmimo. Mna Mokopa o botša Thellenyane gore go na le sekgoba sa mošomo wa borutiši ka kua sekolong sa Nthušeng ka go realo go kgopelwa matsogo a Thellenyane (letl. 21). Ka gona go hloka maitshwaro ga bafsa Thellenyane ka pefelo o fetola ka go re, 'ga ke tshwenye motho ka selo ge ke dutše mo gae. Le kwele mang a re ke na le kganyogo ya go ruta (ka kgatelelo)? Nna nka ruta ka praemari ge le ntebeletše?' (letl. 22). Ka morago ga dikeletšo tšeo ba mo felego tšona Thellenyane o thoma go welwa ke maruru a kgopolo gomme a retolla pelo ka go bolela gore o amogela kgopelo yeo.

7.4.5 Tše botse motho o a itirela

Seswana se re dibetlwa di betlwa bathong, tše botse motho o a itirela. Ka go retolla kgopolo le go obja molala Thellenyane ke mmakwele nthašetše kudu talente ya gagwe ya mmimo. Sekolong sa Nthušeng lehu le hweditše molledi. Thellenyane o theeeditše ka pelobohloko ge go opelwa bjale o tshwenywa ke go kwa bana ba šaetše go ya go ile. Yena o ikhomotša ka gore di retwa di boa mokatong. 'Na afa le kwa bošaedi bjo bo dirwago ke khwaere ya basetsana. Yona ke khwaere ya Kekwele' (letl. 25).

Bjale ke Mokibelo wa diphadišano tša meopelo, nkgankga e ja nkgawane, ge e le ntepa e ja legeu. Go tletšwe kua 'Recreation Centre' Kgobadi o hwetša Thellenyane a ile le megopolo. Lehono ke lehono ge e le maswi a

lebane le kgamelo. Ke letšatši leo bantlhoi le banthati ba ntšhupago ka tšhupabalo (letl. 41).

7.4.6 Bafsa ba ithabiša bošaedi

Bafsa ba nwa bjala bohlaswa gomme bo fetše bo ba dirišitše bošaedi. Sepedi se re bjala ke mmamoratwa wa lešaedi, le ge fela go thwe ke tebatšamašwana. Ka morago ga go bona lenaneopeakanyo la modiro wa letšatši Thellenyane o bolela le Gaseselo ka go re, 'ke bona nke go sa opela dikhwaere tša *'intermediate'* gomme ke tše ntšinyana go ya ka lenaneo. Gaseselo o fetola ka gore bjale o be a gopotše bjang? Ka pele Thellenyane o šišinya gore go iwe mola Pulapula Bar-Lounge go yo itlhabega ka nnitswana ya *'Whisky'*. O nyaka go tšea mahlo a tšhipa fela' (letl. 44). Ka morago ga go nwa o otlela sefatanaga gomme o hwetša kotsi. Yena o thutše ngwana a mmolaya gomme yena a hwetša dikgobalo tše mpe. Mafelelong a hwetša kalafo ya go ripša leoto la ngele (letl. 45).

7.4.7 Phetogo ka morago ga mathata

Thellenyane ka morago ga kotsi o a sokologa ke yo botho, ka gobane polelo e re wa longwa ke selwanaseswana o tlo tšhaba le mogokolodi. O fetotše lewa la bophelo. O tšwa Yunibesithing ya Andronicus o dirile B.Mus. gomme ke lethabo le mekgolokwane go lebogišwa Thellenyane ge a atlegile dithutong tša gagwe (letl. 110).

Ka kakaretšo go lemogilwe gore bafsa ga se batho ba kwa ka letlalo. Bona ba fekeetšwa ke maikutlo le mogofe. Ba etišitše tokologo pele go feta bokamoso bjoo e lego bophelo bja bona. Ba nyatša tsebo le dikeletšo tša batswadi, ka ge ba re batho ba bagolo ga ba a hlabologa. Bona ba kgotsofatšwa ke ge tiro e diragetše.

Bjale go yo lekodišišwa tiragatšo (ya go gašwa) ya radio.

7.5 TERAMA YA RADIO

Bangwadi ba ditiragatšo tša radio (le ge e le thelebišene) tša Sepedi ba laetša kgolo le tšwetšopele ya terama ya Sepedi. Bona ba kgonne go ngwala papadi (sengwalo) ya ba ya tšweletšwa moyeng. Ka go dira bjalo go tšwelela bokgoni le bohlokwa bja bangwadi ba tiragatšo ya Sepedi.

Go tiišetša tšwetšopele ye, sengwalo (terama) se fihleletše batho ka go fapafapana, bjalo ka bao ba sa tsebego go bala le digole ('disabled') bjalo ka difofu le ba bangwe bao ba ka palelwago go e bogela/bona rading/thelebišeneng. Ka lehlakoreng le lengwe ba go felela ba ipshina ka go theeletša mo rading le go e bala ge e gatišitšwe. Ka tsela yeo babadi le batheeletši ke batho bao ba phelago. Diterama ga se tša ngwalelwa baithuti ba sekolong moo di balwago ka kgapeletšo e sego ka boipshino. Ye ke kgato ye botse ye maatla ye e tiišetšago bokgoni bja bangwadi ba terama ya Sepedi.

Go thomilwe go gašwa diterama tša radio mo mathomong a bo1960. Batheeletši ba ipshina ka diterama, ka gobane ke (a) tša go kgahliša e sego tša thuto le (b) tše di tšweletšago ditaba tše ba di bonago ba itemogelago tšona letšatši le lengwe le le lengwe.

Gape (Babaso) ba bantši ba šetše ba na le mengwaga ye mentši ba dutše mo ditoropong. Bona ba nyaka go theeletša diterama tše di hlalošago tše ba di bonago ka mehla, le ge e le mathata a bophelo bja sebjaalebja. Ke ka lebaka leo diteng tša diterama tša radio di fapanago le diteng tša diterama tša pele tše di ngwadilwego. Ge go thongwa go gatišwa tša thelebišene go lemogilwe phapano gare ga tša pele (tša go ngwalwa) le tša go gašwa (radio). Taba yeo e tiišwa ke khuetšo ya ditiragatšo tša radio le tša thelebišene tša Sekgowa.

Tabakgolo ke gore di a gašwa mola bangwadi ba di ngwalela go theeletšwa goba go bogelwa, ke go re di a diragatšwa. Tše di ngwadilwego di be di sa diragatšwe, ka ge e le tša go balwa fela. Ka

lebaka leo bangwadi ke bao ba sego ba kgona go itlwaetša dithekniki tše di nyakegago ge go ngwalelwa diterama tša sefala. Ge e le bangwadi ba radio le thelebišene ba itemogetše mo ba atlegilego le mo ba šitilwego gona ka pela, ka gobane batheeletši le babogedi ga ba homolele ba ntšha maikutlo a bona ka tšona. Tabakgolo ke gore bangwadi ba diterama tša go ngwalwa ga se ba be le tlhohleletšo yeo e tšwago go babogedi le ge e le babadi ka go realo go na le phapano gare ga dingwalo tše.

Ditaba tše bangwadi ba terama ya radio ba ngwadilego ka ga tšona ke tša sebjalebjae tše di fapafapanego. Gagolo ba ngwadile (a) tša thulano gare ga setšo le Sekriste, (b) tša botseka, (c) tša politiki, (d) tše di hlakantšhago nnete (*'reality'*) le boikgopolelo/kakanyo (*'unreality'*) (e) tša boitshwaro, gammogo le (f) tša go ithabiša (go tloša bodutu). Se segolo ke gore baanegwa ba emela batho ba bafsa gagolo ba ba goletšego mo ditoropong mo bophelong bja sebjalebjae.

Go ditaba tše di boletšwego go yo hlokomelwa diterama tša radio tše di rulagantšwego ke Serudu le Masola, *Ditšwamaphotomoyeng* (1993), *Le diphiri di tla utologa* (1994), ya Puleng le *Nkgatoge* (1994), ya Motimele.

7.5.1 Tiragatšo ya *Ditšwamaphotomoyeng* (1993)

Ditšwamaphotomoyeng (1993) yeo e rulagantšwego ke Serudu le Masola e na le ditiragatšo tše di kgobokeditšwego tša ditshwantšhetšo (diterama) tša radio tša go gašwa moyeng. Go kgoboketšo yeo ya diterama go lemogilwe gore dipapadi tše: (a) *Bošego bja sebe*, ya Mokonyane le (b) *Ke Moya*, ya Molele (Serudu le Masola, 1993) di a swana, ka gobane di bolela ka ga mathata, bošoro le lehloyo la batho malebana le bophelo bja mo ditoropong, ka ge batho bjale ba fetogile dibata. Go tiišetša taba ye Dikeledi (o a sega, ka go gafa), o lora a bolaile motho, ebile a tlola ka madi a mohu. Bjale o laletša mmolawa gore a tlole le yena. Seo se bolelwago ke gore tiragalo ya mohuta wo ga e kgotsofatše ka ge e le kakanyo go motho.

Go *Ke Moya*, go tšweletšwa tše di hlakantšhago bonnete le boikgopolelo/kakanyo (*'reality and unreality'*). Go laetša bosammaletee ga diterama (ditshwantšhetšo tšeo tša bonnete le tša boikgopolelo/kakanyo) go *Ke Moya*, go tšwelela Joseph a thuntšhitše Sam, bjale mohu Sam o a poka (sepoko). Eupša batho ba madi le nama ba sa mmone.

Sam (ke moya). Batswadi ba Sam ba lora ba bolela le Sam. Sam o bolela le bona gomme bona ga ba mmone, ebile ga ba mo kwe ka ditsebe. Taba ke gore tšeo ka moka di diregago ke dikakanyo ga se dilo tša nnete.

Poifo le letšhogo di tiišetšwa ke bofšega bja tatago Sam ge a akanya gore ke pelaelo go Sam, ka gobane a sa rate ka tsela yeo batswadi ba gagwe ba phedišago mogatšagwe ka gona (letl. 66).

Go tšwa gape go tiragatšo ya *Ditšwamaphotomoyeng* (1993) ya go rulaganywa ke Serudu le Masola go hweditšwe tlhopho ya diterama tša botseka, e lego: (a) *Di a direga*, ya Rapetsoa le (b) *Ga a lewe ke molemi*, ya Legodi. Go kgoboketšo yeo go lemogilwe papadi ya boithabišo (go itiša) e lego: *O ka se kgolwe*, ya go ngwalwa ke Rapetsoa le ya boitshwaro *Lengwalo la Mma*, ya Masenya tše di hlokometšwego fela, eupša di sego tša lekodišišwa.

Bjale go yo tsinkelwa tše pedi tša botseka ka boripana go laetša bohlokwa bja tšona mo go dingwalo (diterama) tša Sepedi. Diterama tša botseka tšona di thabiša babogedi ka tsela yeo sephiri se utollwago ka gona.

Rapetsoa o ngwadile ka ditaba tša boradia bja Louis, ge a fora dikgarebe tše botse ka go itira mohumi. Taba ye e thabišago batheeletši ke tshepedišo ya ditaba go fihla mo mahlale a jago mong. Louis o tšere diaparo tša Tsietsi kua traeklining gomme a yo tšhepha ka tšona kua Natalspruit. Bjalo ka ge sutu e le ya lenyalo Mokano (molaodi wa traeklina), Tsietsi le Sersanta Mabala (lephodisa) ba nyakana le mohlala

wa Louis gomme ba o hwetša. Ba fihlile Natalspruit ba tsena ga gaboRejoyce pathing fao sephiri se ilego sa utologa ka tsela ye:

Tsietsi o tseba disutu tša gagwe ka seka seo a se dirilego, e lego lešelana leo a le rokeletšego molaleng le ngwadilwego leina la gagwe (letl. 81).

Go terama ya *Ga a lewe ke molemi*, Legodi o ngwadile ka ditaba tše di lebanego le ditsotsi tše di forago batho ka maletlane a tšona a boradia le bohwirihwiri. Yena o šomiša Lekhusana go swara mafadi ao. Lekhusana o šetše moputso woo o bolelwago ke radio morago. Bjale o tiela maphodisa mogala gore a tle a kgone go tšhonologa ka go ba tsebiša ditaba tše:

Lekhusana o sebotša maphodisa ka go a leletša mogala mabapi le bašemane (Tsitso le Sparks) bao ba jabetšago batho ka bofora le maselamotose gore ba ba nyakele *House Number B879 Zone I Seshego* (letl. 96).

Ka kakaretšo Serudu le Masola go terama ya *Ditšwamaphotomoyeng* (1993) ba rulagantše kgoboketšo ya dipapadi tša mohuta (a) wa bonnete le boikgopolelo/kakanyo, (b) wa botseka, (c) wa politiki, (d) wa boitshwaro le (e) wa thulano gare ga setšo le Sekriste. Go tšweleditšwe bohlokwa le bokgoni bja bangwadi, kudu ge diterama di kgonnwe go gašwa moyeng ke Radio Lebowa (SABC) tša ba tša gatišwa bjalo ka sengwalo.

Bjale go tlo lebeledišišwa tiragatšo ya Puleng ya radio: *Le diphiri di tla utologa* (1994).

7.5.2 Terama ya *Le diphiri di tla utologa* (1994)

Puleng ke yo bohlokwa go dingwalo (direto le diterama) tša Sepedi. Yena o laeditše bokgoni le bohlokwa bja gagwe dingwalong tša Sepedi, ka go ngwala ditshwantšhetšo (terama) tša radio tšeo di gašitšwego moyeng ke Radio Lebowa tša be tša gatišwa ke bagatiši ba dipuku. Yena

o ngwadile tshwantšhetšo (terama) ya *Le diphiri di tla utologa* (1994), yeo e lego kgoboketšo ya ditiragatšo tša radio. Go kgoboketšo yeo o ngwadile dipapadi tšeo di lebanego le (a) thulano gare ga Sekriste le setšo le (b) tša boitshwaro.

Go tiišetša thulano ye ya Sekriste le setšo mo go terama ya *Le badimo ba tla bolela*, Tumi o re:

Go bonala ka lapeng go na le thulano ya ditumelo (setšo le Sekriste). Ngwana yena o kgopela badimo gore ba mo kgopelele go Modimo seo a lego sona le seo a tlogo go ba sona gore a se fihlelele (letl. 14).

Seo e lego tlabego ke gore Moruti o makatšwa ke ka tsela yeo Tumi a šomago ka gona ka go re:

O tlabja ke tumelo ya Tumi, gore o kgona bjang lelopo le thuto, gobane a na le mathasana, ebile a tšwetša dithuto pele (letl. 18).

Tumi o fetola Moruti ka go re:

Badimo ba a buša bophelong bja gagwe. Seo a se bonego ka mahlo, ke gore ke sealoga sa koma ya bona (letl. 19).

Tumi yena o amogela le go tswalanya tumelo ya setšo le Sekriste ka go laetša go gata ka mošito o tee ge a re:

O na le sekgoba sa Gagwe, gobane a na le tshepo ya gore o mo phedišitše bjale ka ge a bile le merero le yena a sa le ka mpenng ya mmagwe (letl. 19).

Tiragatšo ya *Ke nna A le O...* le yona e gatelela thulano gare ga Sekriste le setšo. Go hloka tumelo ga Padi go bonala ge a hlokagaletšwe ke bana gomme a nyaka go itefeletša ka segagabo (setšo) ka go senya letšwa. Go tiišetša go hloka Sekriste Padi o bolela gore kwa bohloko e le monna, a se ke a itefeletša, e ka ba bofšega le bogoboga bjo bogologolo pele ga badimo babo. Fela bona Batlagonna e le monna kudu ge a gopola gore mešunkwane ya gagwe ga e re maabane (letl. 46). Batlagonna o kabatiša bongaka bja gagwe, ka gore go yena go tla baruti le bahlomphegi gotee le dingakatia gomme ka moka ba hwetša thušo mo go yena. Bjale o neela Padi dipheko gore a di huetše (letl. 47). Le ge go le bjalo Padi yena o rapela gore badimo babo ba mo kwe, a thušege, fela go nyakega Madimabe (Mogatša' Padi). Bothata ke gore Madimabe a ka se tle, gobane sa gagwe ke go hlwa a duletše Bibe le a re o a rapela. Yena ke Mokriste.

Batlagonna o lahlile tša bongaka o nyaka go ba Mokriste. O ile go Moruti gore a mo rapelele gore a tle a tsene mmušong wa magodimo. O fa moruti dithokgola tša gagwe gore a di tšhume. Batlagonna o botša moruti ka morago ga go mo rapelele gore o gafile diabololo le mediro ya gagwe. Lentšu le re: 'Ke nna Mathomo le Mafelelo' (letl. 58). Padi o diphateng tša bolwetši bjale o kgopela Moruti Tumelo gore a mo rapelele gore dikgoro di bulege, ka gobane moya wa gagwe ga e sa le wa lefase le. Moruti Tumelo bjale o a mo rapelele ka go re: 'Lentšu la Modimo le re: Ke nna A le O, Mathomo le Pheletšo!' (Kutollo,1: 8). 'Morena nkgopotše boyo bja ka le bokae bja matšatši ...' (Pesalome, 39: 4).

Roko ye ntsho (1994) le *Le diphiri di tla utologa* (1994) di a swana, ka ge di gatelela go hloka maitshwano, kudu ge di tiišetša go se loke ga marato a ka sephiring. Diterama tše di fapana ka dikahlolo tša tšona. Go tiragatšo ya *Roko ye ntsho* (1994), Trevor o bolaile Kobi ka go mo thuntšha mola go *Le diphiri di tla utologa* (1994), Ngaka Thedimogane a ahlotšwe R5000,00. Se se tiišetša go swana ga tšona ka moka, ke ge pego e etla ka bagwera ba bona. Ge go hlokomedišišwa go itaetša 'bagwera' ba fetogile matseka a malapa a bagwera ba bona gomme ba sa tsebe.

Go *Roko ye ntsho* (1994), Mmalehu o bolela gore ga se yena molori, eupša moya wa gagwe ga o mo dumelele go lokolla Kobi gore a ye go ithuta kua '*University of Alcrity*'. Le ge go le bjalo Kobi o kgopela thekgo ya Mmalehu mo tabeng ye ya go tšwetša dithuto pele. Kobi o gatelela maatla le mafolofolo ka gore yena o nyaka go epela hlogo ya gagwe pukung gomme a fetše ka ngwaga o tee a apare roko ye ntsho ya thuto (letl. 29). Mmalehu ka go hloka khutšo moyeng o leka go rapediša Kobi bošego le mosegare gore a atlege a boe gae. O bea dithapelo tša gagwe go Modimo ka go kgopelela lapa la gagwe le Kobi ditšhegofatšo. Ka pelobohloko o kgopela phadimišetšo go monna wa gagwe Kobi le go gafela dilo tšohle go Modimo wa Shadrack, Meshack le Abednego (letl. 37).

Phapošing ya Kobi go kwala koša ya '*Baby I*' ya Joan Amatrading. Kobi o na le Maserati le Sponono ba nwa mapotlelo a beine. Ka ge bjala bo sa tswale lefšega, ebile bo se na le maitshwaro a makaone Jeff o gapeletša lerato go Sponono, fela o a gana, a fetša ka go lla. Sponono o bolela gore yena ga se a nyalwa o mo kwele gore o nyaka mang (Kobi) (letl. 39). Kobi yena o na le Maserati ba iketlile ka phapošing, ebile Maserati o botšiša Kobi gore a o na le mosadi Kobi le yena o a mmošiša, Maserati o a dumela, eupša o re ga se ba fetša magadi, fela ga a na molato (letl. 40). Sponono o duma ge nkabe Kobi a ratana le yena gore a tle a mo nyale go ya ka kgopolo ya gagwe ka ge a se a nyalwe. Bjale o tiela Trevor (Mogatša Maserati) mogala go mo tsebiša ka lerato la Kobi le mosadi le gore a tle ka pela. 'Motho a sa tlo ntšhetšwa magadi, eupša ka mo o thomile maratwana a ka thoko' (letl. 40). Maserati ga se a lokologa ka lerato la gagwe le Kobi, ka gobane a bolela go re: 'Ruri lerato la sephiri e fo ba koma ya moswananoši' (letl. 41). Go ditabana tšeo tša marato a sephiri, Trevor o leboga Sponono ka ge e le tshebi ya dira. Trevor o thunya Kobi ka sethunya a mmolaya (matl. 41-2).

Moruti bjalo ka moahlodi le mohomotši mo lefaseng o homotša ba lapa le meloko ka Pesalome 39:1 ge e re:

Ke be ke re ke tlo hlokomela tsela ya ka, gore ke se senye ka leleme; ka re molomo wa ka ke tlo o swara ka mogala, ge ke sa fela ke lebane le yo mobe. Ka etša semuma ke itše tuu; ka itlhokiša tše botse ke sa bolele; mme bohloko bja nkgolela ...” Seo e lego tlabego magagešo, bonang taba ye bohloko: ‘Roko ye ntsho’ yeo mohu a bego a e llela, lehono še, e aperwe ke Mmalehu, mosadi wa gagwe. Roko ye ntsho! (letl. 42).

Papadi ya *Le diphiri di tla utologa* (1994), e gatelela go se tshepege ga bagwera le gore mogwera ga a nyakege mo bophelong. Mogwera wa motho ke molekani wa gagwe fela. Ntle le yena gona ga go na le mogwera, ka gobane bao ba lego gona ke difu di theile, di theile tadi ngwana tadi hlalefa. Ka lebaka la lehufa le lehloyo Sehlola o rela Ngaka Thedimogane gore a gatele Gobjalo mapai, ka ge Lerato a se a swanela Gobjalo, ebile a sa gole tšhelete ye ntši le ka profeshene a se a mo swanela. Ka nnete Ngaka Thedimogane o loša Lerato, ebile o šišinya gore ka Mošupologo Lerato a itire e ke o ya mošomong gore a kgone go bonana le yena (letl. 70). Ka hoteleng bošego Sehlola o bona Ngaka Thedimogane le Lerato ba tsena ba swarane ka matsogo bjalo ka baratani. Gape ba leba mola boamogelong. Go itaetša ba tlile go lala fa. Go boima.

Bothata ke gore lerato la ka sephiring ga se le loke, ka gobane le tliša masetlapelo bophelong. Lerato o na le poifo, ka ge a elelwa gore ditaba tše o di dirago di tlo mo thubela lapa. Sehlola o filwe pipamolomo gore a se bololle ditaba tša lerato la sephiri, eupša ga a iše felo ka taba yeo, ka gobane a nyaka go tlontlolla Ngaka Thedimogane. Ka go hloka sephiri o leletša Gobjalo mogala gore a tle a iponele ka boyena (letl. 75).

Go gatelela go se tshepagale ga motho le gore segwera ga se gona mo lefaseng Sehlola ka morago ga go fiwa pipamolomo o fo re, 'ga se selo tše. Ke nyaka go mo tshweša makokwana a Thedimogane. Bjale ke ya go leletša Gobjalo mogala gore a tle a iponele ka a gagwe mahlo' (letl. 75).

Bjale ditaba di fihlile kgorong ya tsheko gomme di a batlwa (bolelwa).
Moemedi wa Gobjalo o ala ditaba ka go re:

Ka ge molato wo e lego woo o tsebjago bjalo ka '*consortium*' k.g.r, molato wa go tšeela monna yo a nyetšego mosadi wa gagwe lebakanyana. Go kwelwe ka bohlatse bja Sehlola yo a filwego R100 e le pipamolomo le bohlatse bja moamogedi wa hotele. Gomme bohlatse bjoo le bjona bo ile bja tlatšwa ke bja Gobjalo go tiišetša kgontha ya go re, Ngaka Thedimogane le Lerato (mosadi wa Gobjalo) ba letše malalatlle. Ka ge e le molato Ngaka Thedimogane o kgopelwa go hlatswa Gobjalo diatla ka R5000.00 mola moemedi B yena a phuphutha molato ka gore a lefe R1000.00 fela (letl. 76).

Moahlodi o ruma molato ka gore mahlakore ka moka a file bohlatse. A leboga thušo ya baemedi ba babedi bao. A iša pele ka go re batho ba go swana le yo mosekišwa ba tle ba lemoge gore go na le kotlo ge motho a dira bohloa bja mohuta wo kgoro e ahlola ka gore Ngaka Thedimogane a lefe Gobjalo R5000.00 (letl. 76).

Puleng go tshwantšhetšo (terama) ye *Inama, inama se go tshela* (1994) o sa bolela ka maitshwaro a batho kudu banna bao ba lahlilego bana ba bona ka go hloka maitshwaro a makaone. Bana ke dibopiwa tša Modimo, ke ka fao Nakeyena a botšwago kgafetšakgafetša ke Inama gore ke yena tatagwe; ka morago ga go senoga le go hloka maitshwaro a bolelago ka go šokiša ka go re:

O kgopela tshwarelo go moratiwa wa gagwe le Nakeyena morwa wa gagwe bao a ba phedišago gabohloko bophelong bja bona (letl. 92).

Ge go akaretšwa diterama (ditshwantšhetšo) tšeo e lego kgoboketšo ya Puleng go tiragatšo ya *Le diphiri di tla utologa* (1994), go lemogilwe bokgoni le bohlokwa bja mongwadi. Go kgoboketšo ye Puleng o tšweleditše dipapadi tše di nago le thulano gare ga setšo le Sekriste gotee le tša boitshwaro. Bohlokwa le bokgoni bja gagwe bo lebane le kgatišomoyeng ya tšona mo radiong mme tša ba tša gatišwa le ke bagatiši gore e be dingwalo babadi ba ipalele tšona. Se sengwe gape se bohlokwa ke gore, go swanetše go gatelelwa gore ka baanegwa mongwadi o tšweletša diswantšho tša batho ba sebjalebja e sego ba bogologolo mo tikologong ya matšatši a lehono.

7.5.3 Papadi ya radio ya *Nkgatoge* (1994)

Nkgatoge (1994) ke tiragatšo ya politiki ya kgatelelo. Ke tiragatšo ya radio yeo go thwego ke tshwantšhetšodikgao, ka gobane e gašwa ka dikgao. Kgatelelo yeo ke ye e dirwago ke borapolasa (bahumi) go bahloki (bašomedi). Bahloki ba leka ka bothata go direla bahumi gomme bona (bahumi) ba sokologe ba bapale ka bona.

Se bohlokwa ke gore borapolasa ba gatelela bašomedi ba bona. Bona ba itirela boithatelo ka bona. Batswadi (bašomedi) ga ba lefiwe tšhelete ka tshwanelo; bana ba ntšhwa diphapošing tša borutelo ka nako ya sekolo. Barutiši/gadi ba gapeletšwa go šomela rapolasa ka Mokibelo le Lamorena. Batho ba a tlaišwa le go bolawa ke borapolasa gomme go hlokege molato.

Ka morago ga kgatelelo ye go tla diphetogo. Go tšona mmušo o thoma go gatelela ditokelo tša motho (mošomedi). Bašomedi ba kgona go ba le mekgatlo ya bašomedi le gore tefo e swanetše go ba ye kae. Bašomedi ba ba le maemo a bona, ditokelo, dinako tša mošomo tša maleba, ditefelo tša mmakgonthe le boipelaetšo tšeo bjale di thekgwago ke mmušo.

Mongwadi (Motimele) o bolela ka politiki yeo ya kgatelelo ka go re:

Malomane o laela gore a ka se lefele bašomedi, gobane ba berekela boroko. Basadi ba tla hwetša R50.00 fela, kgwedi tše dingwe ba ka se gole. Bana ba sekolo ba swanetše go šoma Mokibelo le Sontaga ga ešita le gare ga beke ntle le tefo. Mosenyi o tla lefa seo a se sentšego polaseng (letl. 2).

Ka lebaka la kgatelelo yeo, Kgoro ya Thuto e lemogile go hloka taolo ye botse ya dikolo ka baka la boradipolasa. Ba tšea magato a go romela lenanetaolo la dikolo ('*Government Gazette*') gore dihlogo tša dikolo di šome go ya ka lona e sego go ya ka borapolasa.

Mpolofolo o tlišitše lengwalo la tshepedišo ya melao ya dikolo ('*Government Gazette*') ka moka. Go laelwa Morena Hlabanela gore a sepediše taolo ya sekolo ka semolao (letl. 9).

Ka ge kgatelelo e godile motswala wa Tswiri o phafoša Tswiri bjalo ka mošomedi wa dipolasa, ka go bolela ka melao le mekgatlo yeo e thekgago babereki ba dipolasa. Bjale Tswiri le Kgaoletša ka go tenwa ke mekgwa ya Malomane ba kgoboketša setšhaba ka moka gore ba be setlamo se tee go thulana le taba yeo. Kgaoletša o kgopela bašomedi ba polasa gore ba ipope ba tle ba kgone go itwela manabeng a bona. O ba lemoša le gore molao wa go gatelela badiredi ba dipolasa palamente e o bolaile. Badiredi ba lokologile go ipolela ge ba sa kgotsofale. Ba eletšwa gore ba ingwadiše go mekgatlo yeo e bitšwago '*Trade Unions*' gore e ba emelele ge boradipolasa ba gana go ba lefela (letl. 175).

Go tiišetša setlamo se, Ramelao Fefera o ba hlahlelela ka go ba botša tše botse e lego diphetogo tšeo di swanetšego go thekga badiredi ba dipolasa gore ba se hlwele ba tlaišwa. O ba fa tlhahlo ka semolao ka go ba tsebiša gore molao wola wa '*Common Law*' wa go gatelela badiredi ba dipolasa palamente e o bolaile:

FEFERA: Bonang mo molao wola wa ‘*Common Law*’ wa go gatelela badiredi ba dipolasa palamente e o bolaile. Modiredi yo mongwe le yo mongwe o na le toka ya go ipolelela ge a sa kgotsofale. Bonang mo le tla swanelwa ke go ingwadiša go Makgotla ao a bitšwago ‘*Trade Unions*’ gore a le emelele ge boMalomane ba gana go le lefa (letl. 175).

Ka morago ga diphetogo Malomane o kgopela tshwarelo go badiredi. Ge a fetša go kgopela tshwarelo molao o boa godimo ga gagwe, ka gobane mmušo o dirile dinyakišišo tša ditlaišo le bošula bjoo Malomane a bo dirilego bašomedi. Godimo ga fao o a swarwa a išwa kgolegong.

Ka kakaretšo Motimele ka tiragatšo ye *Nkatoge* (1994) o boletše ka politiki ya kgatelelo go bašomedi mme a bolela gape ka diphetogo tšeo di bilego gona kudu ge mmušo o tliša diphetogo tša molao go bašomedi ba dipolasa. Mongwadi o gatelela diphetogo ka morago ga mmušo wa temokrasi ka go bolela tša sebjalebja.

7.6 KAKARETŠOMOKA

Ka kakaretšo go lemogilwe gore setšo le melao ya Sekgowa di a thulana, gobane molao o gatelela ditlhologelo tša Babaso. Bapedi ka segagabobona ba tlwaetše go phela ka lešoka. Bjale Sekgowa se ba kgahlano le ditlwaelo le ditiro tša bona, ka go gatelela ‘Molao wa Pabalelo ya Diphoofolo wa No. 24 wa 1910’. Mothomoso o ba le mathata kudu ge a phela ka fase ga molao woo o mo gatelelago a bile a sa o tsebe.

Bafsa ga se batho ba kwa ka letlalo. Bona ba fekeetšwa ke maikutlo le mogofe. Ba etišitše tokologo pele go feta bokamoso bjoo e lego bophelo bja bona. Bafsa ba nyatša tsebo le dikeletšo tša batswadi, ka ge ba re batho ba bagolo ga ba hlabologa. Bona ba kgotsofatšwa ke ge tiragalo e diregile.

Go *Mošwang wa Matuba!* (1982) go boletšwe ka diteng ka kakaretšo gammogo le dihlogwana tšeo di amanago le tšona e lego (a) barei ba kubu ba gahlana madibeng, (b) ditlwaelo le mekgwa ya bagologolo le (c) kgatelelo ya melao ya Sekgowa. Mo go tiragatšo ya *Thellenyane Batlabolela* (1991), go ahlaahlilwe kakaretšo ya diteng gotee le dihlogwana tšeo di tswalanago le yona e lego (a) nyatšamolala e hwetše molaleng, (b) mathata ao a tlišwago ke lenyatšo, (c) lenyatšo la bafsa go batswadi, (d) phetogo ya bophelo go bafsa, (e) tše botse motho o a itirela, (f) bafsa ba ithabiša bošaedi le (g) phetogo ka morago ga mathata.

Gape go akareditšwe le terama ya radio, e lego *Ditšwamaphotomoyeng* (1993), *Le diphiri di tla utologa* (1994) le *Nkgatoge* (1994).

Bjale go ya go bolelwa ka sebopego sa terama. Ge go hlalošwa sebogego sa terama, go šupša karolo ye e lego ye telele kudu ka go realo karolo ye (sebopego sa terama) e ya go kgaolwa ka dikgaolo tše pedi e lego ya seswai I le ya senyane II.